

Sastavnice Sveučilišta u Zagrebu kao nakladnici elektroničkih priručnika i udžbenika s posebnim osvrtom na pravno-autorske prepreke

Čajko, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:864647>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-04-18**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
SMJER BIBLIOTEKARSTVO
Ak. god. 2018./2019.

Nikolina Čajko

**Sastavnice Sveučilišta u Zagrebu kao nakladnici
elektroničkih priručnika i udžbenika s posebnim osvrtom
na autorskopravne prepreke**

Diplomski rad

Mentorica: prof.dr.sc. Daniela Živković

Zagreb, rujan 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Sveučilište u Zagrebu.....	3
2.1. Razvoj Sveučilišta ukratko.....	3
2.2. Sveučilišne sastavnice	4
2.3. Knjižnični sustav Sveučilišta	5
2.3.1. Nacionalna i sveučilišna knjižnica.....	5
2.3.2. Visokoškolske knjižnice Sveučilišta u Zagrebu	7
2.4. Nakladnička djelatnost Sveučilišta.....	13
2.4.1. Povijest nakladničke djelatnosti.....	13
2.4.2. Nakladnička djelatnost danas.....	14
2.4.3. Zakonski propisi za nakladničku djelatnost u Hrvatskoj	14
3. Elektroničko nakladništvo	16
3.1. Razvoj elektroničke knjige.....	16
3.2. E-knjige u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama	18
3.3. Elektroničko nakladništvo u Hrvatskoj.....	20
3.4. Autorskopravne prepreke	22
3.4.1. Sadržajna ograničenja autorskog prava	24
3.4.2. Djela siročad	25
4. Istraživanje: pregled mrežnih stranica fakulteta i mrežnih kataloga knjižnica sastavnica Sveučilišta u Zagrebu s ciljem usporedbe nakladničke djelatnosti elektroničkih priručnika i udžbenika	28
4.1. Cilj i metode istraživanja.....	29
4.2. Rezultati	30
4.3. Rasprava i zaključak.....	34
5. Zaključak.....	36
6. Literatura.....	38
Prilozi.....	42
Prilog 1 – Popis sastavnica Sveučilišta u Zagrebu.....	42
Prilog 2 – Popis slika	43
Sažetak	44
Summary.....	45

1. Uvod

Nekadašnje grčke akademije, prva europska i današnja moderna sveučilišta – svi su prepoznali važnost knjižnica za kvalitetno visokoškolsko obrazovanje. *Sveučilište je nesumnjivo institucija svrha koje je već stoljećima nepromijenjena: ono je mjesto gdje se uči i riznica znanja. U takvom ozračju njegova je knjižnica nezaobilazan i jedan od temeljnih oslonaca uspješnog ostvarivanja postavljenih ciljeva.*¹ Knjižnice su se razvijale davno prije samih sveučilišta, no s razvojem obrazovnih institucija razvio se i novi oblik knjižnica. *Knjižnične službe i usluge na sveučilištima oblikovale i razvijale su se slijedeći ciljeve i ustroje matičnih sveučilišta i promjena u neposrednom okruženju i akademskoj zajednici uopće.*² Visokoškolske knjižnice nositelji su velike odgovornosti: osim što su to mjesta organiziranog i slobodnog pristupa znanju, to su i mjesta gdje se kroz stoljeća, pa i danas, oblikovalo intelektualno društvo koje je imalo i još uvijek ima mogućnost promijeniti svijet u kojem živi.

Internet, nove tehnologije, digitalizacija, otvoreni pristup, učenje na daljinu – samo su neki od pojmova koji se posljednjih dvadesetak godina vežu uz visokoškolske knjižnice. Elektronička knjiga posljednji je u nizu tehnoloških noviteta koji popularnost može zahvaliti velikim dijelom i visokoškolskim knjižnicama, osobito američkim sveučilišnim knjižnicama koje su prve potaknule nakladnike poput *netLibrary.com* da u ponude uvrste zbirke e-knjiga.³ Iako se proces prihvatanja e-knjiga razlikuje od države do države, jasno je da e-knjige postaju uobičajena usluga u knjižnicama kao što su to postali i razni formati ranije (diskete, CD-rom).⁴

Visokoškolske knjižnice trude se biti fleksibilne i ažurne te pravovremeno odgovoriti na zahtjeve i potrebe korisnike. Korisnici visokoškolskih knjižnica danas koriste sve prednosti digitalnog doba: koriste format građe sukladan ciljevima koje žele postići, a idealno je da im je građa dostupna svugdje i u svakom trenutku. Iako istraživanja pokazuju da ne koriste jednako oba formata, elektroničke knjige smatraju jednako vrijednima kao i tiskane te im treba omogućiti pristup građi, osobito nastavnoj i ispitnoj literaturi - u svim formatima.

¹Aparac, T. Trebaju li studenti knjižnice i zašto? Dostupno na: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/tskz.htm> (5.9.2019.).

²Petrak, J.; Aparac-Jelušić, T. Knjižnice na hrvatskim sveučilištima: tradicija i promjene. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 48,1(2005). Str.16.

³Živković, D. Elektronička knjiga. Zagreb : Multigraf, 2001. Str. 122-123.

⁴Böttger, K.-P. E-books: access to e-books, opportunities and limits: the challenge for libraries. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56,1-2(2013). Str. 72.

Cilj je diplomskog rada predstaviti nakladničku djelatnost sastavnica Sveučilišta u Zagrebu usredotočenu na elektronička izdanja. Diplomski rad podijeljen je na dva dijela, teorijski i istraživački. Teorijski dio iznosi pregled literature vezan uz Sveučilište u Zagrebu, visokoškolske knjižnice te elektroničko nakladništvo u Hrvatskoj. U sklopu rada provedeno je istraživanje koje je uključivalo 34 sastavnice Sveučilišta u Zagrebu. Pregledom mrežnih stranica sastavnica i digitalnih repozitorija te pretraživanjem mrežnih kataloga visokoškolskih knjižnica željelo se ustanoviti stanje i broj dostupne elektroničke građe. Rezultati su ograničeni na elektroničke priručnike i udžbenike u izdanju sastavnica Sveučilišta u Zagrebu zato što su priručnici i udžbenici dio sveučilišne nastavne literature, rabe se u nastavnom procesu te pružaju neposrednu podršku obrazovnom procesu na sveučilištu. Na temelju dobivenih rezultata moguće je identificirati moguće prepreke širenju elektroničkog nakladništva na Sveučilištu u Zagrebu što je jedan od daljnjih ciljeva ovog rada.

2. Sveučilište u Zagrebu

2.1. Razvoj Sveučilišta ukratko

Sveučilište u Zagrebu, utemeljeno u drugoj polovini 17. stoljeća, najstarije je sveučilište s neprekidnim djelovanjem u Hrvatskoj i među najstarijima je u Europi.⁵ Sveučilište u Zagrebu (Universitas Studiorum Zagrabienensis) osnovano je odlukom kralja Leopolda I. od 23. rujna 1669., kojom se zagrebačkoj Akademiji, koju su vodili Isusovci, priznaju sveučilišna prava i povlastice, a koju je 3. studenog 1671. prihvatio Hrvatski sabor.⁶ Isusovci su upravljali Akademijom sve do 1773. godine kada je ukinut taj red, a tri godine kasnije osnovana je Kraljevska Akademija znanosti s tri studija: filozofskim, bogoslovnim i pravnim. Uz neprestane promjene organizacijskih oblika, do 1874. Akademija je smatrana najvišom školskom ustanovom u Hrvatskoj i Slavoniji, ustanovom koja je obrazovala većinu hrvatske inteligencije.⁷ Josip Juraj Strossmayer zaslužan je za donošenje zakonske osnove o Sveučilištu u Zagrebu 1861. godine, a 19. listopada 1874. službeno je otvoreno moderno Sveučilište u Zagrebu s četiri fakulteta: Pravnim, Bogoslovnim, Filozofskim te Medicinskim.

Razdoblje nakon Prvog svjetskog rata donijelo je mnoštvo novosti: osnovani su Medicinski fakultet (1917.), Gospodarsko-šumarski fakultet (1919.), Veterinarski fakultet (1924.), Tehnički fakultet (1926.) te Farmaceutsko-biokemijski fakultet (1942.) Nakon Drugog svjetskog rata Sveučilište je ostvarilo izniman napredak: što u razvoju, što u povećanju broja studija. Osnivaju se Prirodoslovno-matematički fakultet (1946.), Ekonomski fakultet (1947.), Fakultet političkih znanosti i Stomatološki fakultet (1962.), Kineziološki fakultet (1967.), Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet (1973.), Fakultet organizacije i informatike (1974.), Prehrambeno-biotehnološki fakultet (1981.). Nekadašnji Tehnički fakultet dijeli se u ovom razdoblju na Arhitektonsko-građevinsko-geodetski, Elektrotehnički, Strojarsko-brodograđevni i Kemijsko-prehrambeno-rudarski fakultet. Umjetničko područje bilo je zanemareno do prije tridesetak godina kada u sastav Sveučilišta ulaze Akademija dramskih umjetnosti (1979.), Akademija likovnih umjetnosti i Muzička akademija (1980.)

U razdoblju samostalne Republike Hrvatske Sveučilište se prilagodilo europskoj sveučilišnoj praksi te je donesen Statut Sveučilišta u Zagrebu 1994. godine. Osnovani su novi

⁵Povijest Sveučilišta. // Sveučilište u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-jucer-danas-sutra/povijest-sveucilista/> (1.9.2019.).

⁶Statut Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Propisi/statut.pdf (1.9.2019.).

⁷Povijest Sveučilišta. // Sveučilište u Zagrebu (1.9.2019.).

studiji, Hrvatski studiji (1993.), Učiteljski fakultet ulazi u sastav Sveučilišta te se osnivaju veleučilišta. Od 1990. godine, Sveučilište u Zagrebu uvelo je europski sustav prijenosa bodova (ECTS) te se na taj način harmonizirao sustav visokog školstva na području Europe.⁸

2.2. Sveučilišne sastavnice

Prema Statutu Sveučilišta u Zagrebu, *sveučilište u svom sastavu može imati znanstveno-nastavne sastavnice, umjetničko-nastavne sastavnice, znanstvene sastavnice te druge sastavnice čijom se djelatnošću osigurava cjelovitost i potreban standard sveučilišnoga sastava.*⁹ Na mrežnim stranicama Sveučilišta u Zagrebu navodi se trideset fakulteta, tri umjetničke akademije te jedan sveučilišni odjel – sveukupno trideset i četiri sastavnice. (Prilog 1.)

Prema članku 40. Statuta Sveučilišta u Zagrebu, fakulteti i akademije definirani su kao *visoka učilišta u sastavu Sveučilišta koja ustrojavaju i izvode sveučilišne studije, te znanstveni i stručni rad u jednom ili više znanstvenih polja, tj. umjetnički, znanstveni i stručni rad u umjetničkom području.*¹⁰ Uz to, *mogu imati ustrojbene jedinice (odsjeci, zavodi, katedre,... zbirke, ansambli, galerije, **knjižnice**, pokušališta i dr.) te mogu osnivati pravne osobe i podružnice.*¹¹

Članak 45. Statuta Sveučilišta u Zagrebu definira sveučilišni odjel: *znanstveno-nastavna ili umjetničko-nastavna sastavnica Sveučilišta koja može imati status podružnice i koja sudjeluje u izvedbi sveučilišnih, i iznimno stručnih, studija te ustrojava i izvodi znanstveni ili umjetnički, nastavni i stručni rad u jednom znanstvenom ili umjetničkom polju, ili u više srodnih polja.*¹²

U članku 28. Statuta Sveučilišta u Zagrebu sveučilišna knjižnica, sveučilišni računski centar i studentski centar definirani su kao sastavnice kojima se osigurava cjelovitost i potreban standard sveučilišnoga sustava. Sveučilište je osnivač svih sveučilišnih sastavnica te mora odobriti, tj. dati suglasnost za sve statute i pravilnike kojim se uređuje unutarnji ustroj pojedinih sastavnica – uključujući i Sveučilišnu knjižnicu.¹³

⁸ Povijest Sveučilišta. // Sveučilište u Zagrebu (1.9.2019.).

⁹ Sastavnice Sveučilišta u Zagrebu. // Sveučilište u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sastavnice-sveucilista/> (1.9.2019.).

¹⁰ Statut Sveučilišta u Zagrebu (1.9.2019.).

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ Statut Sveučilišta u Zagrebu.

2.3. Knjižnični sustav Sveučilišta

Knjižnični sustav Sveučilišta definiran je u Statutu Sveučilišta u članku 48. te je njegova uloga da *funkcijski povezuje knjižnice znanstveno-nastavnih, umjetničko-nastavnih i znanstvenih sastavnica*,¹⁴ a *svojim knjižnično-informacijskim uslugama dio je znanstvene, istraživačke, umjetničke i nastavne djelatnosti Sveučilišta*.¹⁵ Poslove središta sveučilišnog knjižničnog sustava i središnje sveučilišne knjižnice Sveučilište može prepustiti Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a djelovanje i razvoj knjižničnog sustava posebno nadzire i prati Odbor čiji se sastav i zadaće uređuju posebnim aktom.¹⁶

Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti¹⁷ prema namjeni i sadržaju knjižničnog fonda knjižnice dijeli na nacionalne, narodne, školske, sveučilišne, visokoškolske, znanstvene i specijalne. Uz to, navodi da su školske ustanove, visoka učilišta i javni znanstveni instituti **dužni** osnovati knjižnicu u sastavu tih ustanova ili osigurati korištenje knjižničnih usluga posebnim ugovorom s kojom drugom javnom knjižnicom. Zanimljivo je da Statut Sveučilišta sveučilišnu knjižnicu definira kao jedan od uvjeta za osiguravanje cjelovitosti i potrebnog standarda sveučilišta¹⁸, no navodi kako sastavnice mogu (ako žele) osnovati ustrojbene jedinice, tj. knjižnicu, dok Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti to smatra obavezom – visoka učilišta su dužna osnovati knjižnicu. Visokoškolske knjižnice *svojim fondovima, službama i uslugama pridonose razvoju znanosti i pomažu u promicanju odgojno-obrazovnoga i znanstvenoistraživačkog rada na sveučilištima*.¹⁹ Knjižnice pružaju podršku temeljnim djelatnostima sveučilišta i fakulteta stoga se smatraju neophodnim za prepoznavanje kvalitete određenog fakulteta. Budući da je jedna od djelatnosti fakultetske knjižnice da pruža podršku nakladničkoj djelatnosti fakulteta, knjižnice sastavnica Sveučilišta u Zagrebu uzete su u obzir kod provođenja istraživanja u ovom radu.

2.3.1. Nacionalna i sveučilišna knjižnica

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu javna je ustanova od nacionalnog značenja koja obavlja knjižničnu i informacijsku djelatnost nacionalne knjižnice Republike Hrvatske i

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti. // Zakon.hr. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/1925/Zakon-o-knji%C5%BEnicama-i-knji%C5%BEni%C4%8Dnoj-djelatnosti-2019> (5.9.2019.).

¹⁸ Statut Sveučilišta u Zagrebu.

¹⁹ Tadić, K. Knjižnica: definicija, vrste i zadaci. Dostupno na <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/pog1.htm> (17.9.2019.).

*središnje knjižnice Sveučilišta u Zagrebu.*²⁰ Vlada Republike Hrvatske polaže osnivačka i upravljačka prava na rad i djelovanje Nacionalne i Sveučilišne knjižnice. Prema članku 6. Statuta Nacionalne i sveučilišne knjižnice, temeljne djelatnosti knjižnice su knjižnična i informacijska djelatnost nacionalne knjižnice Republike Hrvatske i središnje knjižnice Sveučilišta u Zagrebu te znanstveno-istraživačka i razvojna djelatnost u svrhu unaprjeđivanja hrvatskog knjižničarstva te izgradnje i razvoja knjižničkog sustava Republike Hrvatske. Tek pod ostale djelatnosti navodi se izdavačka i tiskarska djelatnost (čl. 6, st. 6).

Uloga sveučilišne knjižnice izuzetno je bitna ne samo za sveučilište kojem pripada, već i za razvitak same države te dobrobit akademskih građana. Poslanje sveučilišne knjižnice uglavnom odgovara poslanju samog sveučilišta. *Povijesno gledano, tri su ključna obilježja poslanja sveučilišta: prvo, znanje i istraživanje nemaju granice i unaprijed postavljenu svrhu, spoznaje su podložne raspravi i kritici; drugo, dosegnuto znanje u prostoru je javno, otvoreno je i dostupno svima; te treće, sveučilište je otvoreno svima.*²¹ Sveučilište u Zagrebu na svojim mrežnim stranicama navodi sljedeće ciljeve kao misiju i viziju svog rada u budućnosti:

1. Sveučilište će se razvijati kao sveobuhvatno sveučilište sa širokim spektrom istraživačkih i studijskih programa u skladu s ekonomskim mogućnostima i potrebama društva.
2. Sveučilište će poticati izvrsnost u znanstvenom i umjetničkom istraživanju u nastojanju da zadrži mjesto jednog od vodećih istraživačkih sveučilišta u jugoistočnoj Europi.
3. Daljnjim preustrojem i razvojem Sveučilište će zadržati sadašnju vodeću akademsku i istraživačku ulogu u nacionalnim okvirima.
4. Sveučilište će se angažirati u javnom djelovanju kao generator tehnološkog, gospodarskog i društvenog razvitka u skladu sa strateškim potrebama Republike Hrvatske.
5. Sveučilište će razvijati studijske programe potrebne društvu i gospodarstvu, kao i nacionalno i strateški potrebne studijske programe. Poticat će izvrsnost u nastavi i akademskim postignućima studenata i nastavnika te u tu svrhu unaprjeđivati različite studentske i akademske službe.
6. Sveučilište će razvijati i pružati različite oblike cjeloživotnog obrazovanja za potrebe stanovnika Republike Hrvatske.
7. Sveučilište će njegovati principe moralnosti, etičnosti i tolerancije kako bi se studenti kroz studije formirali kao sudionici modernoga demokratskoga i multikulturalnoga društva.
8. Sveučilište će povećati svoju međunarodnu prepoznatljivost i atraktivnost novim oblicima istraživačke i studijske mobilnosti te studijskim programima dostupnima studentima iz drugih zemalja. Težit će poboljšanju kvalitete međunarodnom razmjenom znanstveno-nastavnog kadra i studenata. U odabranim područjima od interesa za razvoj Sveučilišta u Zagrebu potražiti će se, kad god bude potrebno, ekspertiza u inozemstvu.²²

²⁰ Temeljne djelatnosti. // Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/temeljne-djelatnosti/> (3.9.2019.).

²¹ Petrak, J.; Aparac-Jelušić, T. Knjižnice na hrvatskim sveučilištima: tradicija i promjene. Str.14.

²² Misija i vizija. // Sveučilište u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-jucer-danas-sutra/misija-i-vizija-sveucilista/> (5.9.2019.).

Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK) na svojim pak mrežnim stranicama navodi kao misiju *pružiti svakom svojem korisniku, hrvatskom društvu u cjelini, kao i svima zainteresiranima, bez obzira na to gdje se nalazili, najkvalitetniju knjižničnu uslugu, povećati razinu znanja i sposobnosti na nacionalnoj te prepoznavanje tih sposobnosti na međunarodnoj razini, prikupljajući, obrađujući, čuvajući te dajući na korištenje građu okupljenu u zbirkama, kao i u cjelokupnom knjižničnom fondu Knjižnice.*²³ Uz to, knjižnica je *interdisciplinarni prostor u kojem se razmjenjuju informacije i znanja, multimedijски centar kulture i umjetnosti temeljen na kreativnosti i dostupnosti.*²⁴

Teško je odvojiti misiju i viziju nacionalne knjižnice od one sveučilišne, kao što je i vidljivo iz gore navedenog. Misija i vizija su podosta općenite te se pretežito odnose na nacionalnu, a manje na sveučilišnu knjižnicu (kada bismo ih gledali kao razdvojene entitete). Sveučilište u svojim ciljevima uglavnom teži daljnjem istraživačkom i znanstvenom napretku, ali ne navodi važnost knjižnice iako u članku 48. Statuta navodi kako *sveučilišni knjižnični sustav je svojim knjižnično-informacijskim uslugama dio znanstvene, istraživačke, umjetničke i nastavne djelatnosti Sveučilišta.*²⁵ Sveučilišna knjižnica ima neizmjernu ulogu i važnost u radu samog Sveučilišta te su neodvojivi jedan od drugog.

2.3.2. Visokoškolske knjižnice Sveučilišta u Zagrebu

U adresaru visokoškolskih knjižnica Sveučilišta u Zagrebu u mreži knjižnica sveučilišne matične službe navode se 43 adrese: adresa Nacionalne i sveučilišne knjižnice te svih lokacija pojedinih fakultetskih knjižnica. Primjerice Medicinski fakultet - osim Središnje medicinske knjižnice, koristi i Medicinsku knjižnicu Rebro te Knjižnicu klinike za ženske bolesti i porode, obje pri Kliničkom bolničkom centru Zagreb; a Arhitektonski, Građevinski i Geodetski fakultet dijele zajedničku knjižnicu stoga je broj visokoškolskih knjižnica u mreži veći od broja sastavnica visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu.

Centralna agronomska knjižnica fakultetska je knjižnica Agronomskog fakulteta i najveća knjižnica agronomske struke u Hrvatskoj. *Knjižnični fond sakupljan je od 1841. godine, a objedinjen u Centralnu poljoprivrednu knjižnicu 1947. od njenog osnutka.*²⁶ Knjižnica danas posjeduje fond od 82 000 svezaka monografskih i periodičkih publikacija.

²³Isto.

²⁴Isto.

²⁵Statut Sveučilišta u Zagrebu. (3.9.2019.).

²⁶ O knjižnici. // Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: http://www.agr.unizg.hr/hr/category/o_knji%C5%BEnici/65 (1.9.2019.).

Od 1994. godine knjižnica je i službena deponitarna knjižnica Hrvatske za FAO publikacije.

27

Središnja posudbena knjižnica Arhitektonskog, Građevinskog i Geodetskog fakulteta osnovana je 1919. godine kao središnja posudbena knjižnica Tehničke visoke škole u Zagrebu. Knjižnična građa pokriva područje građevinarstva, arhitekture, geodezije i urbanizma, a broji više od 45 000 jedinica. Uz to, posjeduje i referentnu zbirku te pohranjuje ocjenske radove sa sva tri fakulteta.²⁸

Knjižnični fond knjižnice Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta čine zdravstvene i stručne publikacije, referentna literatura, magistarski radovi, specijalistički radovi, doktorske disertacije i časopisi. Diplomski radovi dostupni su u digitalnom repozitoriju Dabar.²⁹

Knjižnično dokumentacijski centar na Ekonomskom fakultetu započeo je s radom 1920. godine. Bio je podijeljen na manje dislocirane knjižnice sve do 1979. godine kada se stvara jedinstvena Centralna knjižnica za ekonomiju i srodne znanosti, a današnji naziv dobio je 1991. godine. Centar ima 23 000 korisnika, posjeduje opsežan knjižnični fond i vrijednu zbirku vrijednih knjiga tiskanih 16.-19.st. Osim za studente i osoblje Ekonomskog fakulteta, Centar je otvoren i drugim članovima akademske zajednice te svima koje zanima područje ekonomije.³⁰

Središnja knjižnica kao ustrojstvena jedinica te jedanaest zavodskih knjižnica čine knjižnični sustav Fakulteta elektrotehnike i računarstva. *Knjižnica djeluje od 1961. godine, kao Središnja knjižnica tadašnjeg Elektrotehničkog fakulteta.*³¹ Knjižnični fond pokriva nastavni program Fakulteta, a uključuje stručne knjige, zbirku priručnika, rječnika, enciklopedija te časopisa. Knjižnični fond ima 48 365 svezaka stručnih knjiga te 662 naslova časopisa.³²

Povijest knjižnice Juraj Habelić usko je vezana uz isusovački red te ima dugačku povijest, a današnji oblik zaprimila je posljednjih stotinjak godina. Knjižnični fond danas

²⁷ Isto.

²⁸ O knjižnici – katalog knjižnice. // Građevinski fakultet. Dostupno na: https://www.grad.unizg.hr/zavodi/zajednicke_sluzbe/knjiznica/o_knjiznici_-_katalog_knjiznice (1.9.2019.).

²⁹ O nama. // Knjižnica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta. Dostupno na: <http://www.szi.irb.hr/knjiznice/index.php?task=cnt&type=1> (1.9.2019.).

³⁰ O knjižnici. // Ekonomski fakultet. Dostupno na: <http://www.efzg.unizg.hr/za-studente-29717/knjiznicno-dokumentacijski-centar/o-knjiznici/11222> (1.9.2019.).

³¹ Središnja knjižnica. // Fakultet elektrotehnike i računarstva. Dostupno na: https://www.fer.unizg.hr/zivot_na_fer-u/sredisnja_knjiznica (1.9.2019.).

³² Isto.

uključuje oko 150 000 knjiga i oko 2 400 časopisa, a posebno se ističe Zbirka rijetkosti koja sadrži 25 inkunabula i oko 2 500 naslova. Knjižnica je ponajprije namijenjena studentima i osoblju Filozofskog fakulteta Družbe Isusove te Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove, no otvorena je za građanstvo te se fondom mogu služiti i studenti i djelatnici drugih fakulteta.³³

*Bibliotečno-informacijski centar (BIC), kao središnja knjižnica Fakulteta kemijskog inženjerstva i tehnologije, osnovan je 1984. te (...) svojim fondom pokriva područje kemijskog inženjerstva, kemije, fizike, matematike te znanosti o okolišu.*³⁴ Uključuje građu iz područja kemijskog inženjerstva, kemije, termodinamike, fizike, matematike i znanosti o okolišu.³⁵

Knjižnica fakulteta organizacije i informatike osnovana je 1962. godine u sklopu tadašnje Visoke ekonomske škole iz koje se razvio današnji fakultet.³⁶ Knjižnični fond sastoji se od 14 zbirki, uključujući i referentnu zbirku.³⁷

*Knjižnica Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu matična je knjižnica za područje politologije i novinarstva u Republici Hrvatskoj.*³⁸ Knjižničnu građu čini više od 21500 svezaka knjiga te oko 240 naslova domaćih i inozemnih časopisa. Od 2004. godine obavlja funkciju jedne od depozitarnih knjižnica NATO knjižnice.³⁹

Knjižnica fakulteta prometnih znanosti djeluje od 1984. godine te je specijalizirana za područje prometa u Republici Hrvatskoj. Nezamjenjiv je izvor informacija za prometnu znanost i praksu. Knjižnični fond svakodnevno raste, a zasad uključuje više od 10 000 knjiga te oko 265 naslova stranih i domaćih časopisa.⁴⁰

³³ Knjižnica. // Fakultet filozofije i religijskih znanosti. Dostupno na:

<http://www.ffrz.hr/index.php/fakultet/knjiznica/> (1.9.2019.).

³⁴ Bibliotečno-informacijski centar. // Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije. Dostupno na:

<https://www.fkit.unizg.hr/knjiznica> (1.9.2019.).

³⁵ Knjižnica (BIC) Fakulteta kemijskog inženjerstva i tehnologije. // Sustav znanstvenih informacija. Dostupno na: <http://www.szi.irb.hr/knjiznice/?libid=62&task=nsi> (1.9.2019.).

³⁶ O knjižnici. // Fakultet organizacije i informatike. Dostupno na: <https://www.foi.unizg.hr/hr/knjiznica/o-knjiznici> (1.9.2019.).

³⁷ Fond knjižnice. // Fakultet organizacije i informatike. Dostupno na:

<https://www.foi.unizg.hr/hr/knjiznica/fond> (1.9.2019.).

³⁸ Knjižnica fakulteta. // Fakultet političkih znanosti. Dostupno na: <https://www.fpzg.unizg.hr/knjiznica> (1.9.2019.).

³⁹ Isto.

⁴⁰ Knjižnica. // Fakultet prometnih znanosti. Dostupno na: <https://www.fpz.unizg.hr/web/ustrojstvo/knjiznica> (1.9.2019.).

Knjižnica na Fakultetu strojarstva i brodogradnje osnovana je 1926. godine u sklopu Tehničkog fakulteta, a današnji knjižnični fond čini fond nekadašnje Tehničke knjižnice i knjižnice Strojarsko-brođevnog fakulteta.⁴¹

Središnja knjižnica Farmaceutskog fakulteta i Farmaceutski fakultet osnovani su 1948. godine. Pojedini fakultetski zavodi nalaze se na različitim lokacijama stoga je i dio fonda dislociran, no mrežni katalog objedinjuje cjelokupni fond.⁴² *Knjižnica Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta prikuplja knjižničnu građu s područja farmacije i medicinske biokemije, a zbog interdisciplinarnosti tih struka zastupljen je i određen broj publikacija iz prirodnih i medicinskih znanosti.*⁴³

Knjižnica Grafičkoga fakulteta svojim fondom u cijelosti pokriva područje grafičke tehnologije, dizajna i komunikacija te djelomično i druga srodna i granična područja kao matematika, fizika, kemija, umjetnost itd.⁴⁴ Začeci stvaranja fonda knjižnice potječu još s kraja 19. st., no prve zbirke stvaraju se početkom 20. st.⁴⁵

Knjižnica Katoličko-bogoslovnog fakulteta ima korijene u vremenu isusovačkog “Kolegija”, no kao početak svog rada uzima odvajanje Bogoslovnog fakulteta iz Kraljevske Akademije znanosti 1784. g. Knjižnični fond značajno je obogaćen spajanjem knjižnica te darovima dobročinitelja i legatima, a procjenjuje se da sadrži oko 120 000 svezaka te oko 1500 naslova periodike.⁴⁶

*Knjižnica Kineziološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu visokoškolska je knjižnica s temeljnom svrhom osiguravanja uvjeta za realizaciju stručne, znanstveno-istraživačke, nastavne i obrazovne djelatnosti u području društvenih znanosti, znanstveno polje kineziologije i ostalim srodnim područjima.*⁴⁷

Središnja knjižnica fakulteta započela je djelovati 1947. godine pod imenom Središnja medicinska knjižnica (SMK), s osnovnim ciljem objedinjavanja stručnih knjižničnih poslova i

⁴¹ O knjižnici. // Fakultet strojarstva i brodogradnje. Dostupno na: <https://www.fsb.unizg.hr/?knjiznica> (1.9.2019.).

⁴² O knjižnici. // Farmaceutsko-biokemijski fakultet. Dostupno na: <http://www.pharma.unizg.hr/hr/ustroj/sredisnja-knjiznica/o-knjiznici/> (1.9.2019.).

⁴³ Isto.

⁴⁴ O knjižnici. // Grafički fakultet. Dostupno na: <http://knjiznica.grf.unizg.hr/pages/o-knjiznici.php> (1.9.2019.).

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Povijest i fond knjižnice. // Katoličko-bogoslovni fakultet. Dostupno na: <https://www.kbf.unizg.hr/fakultet/ustrojstvo/knjiznica/#toggle-id-1> (1.9.2019.).

⁴⁷ O knjižnici. // Kineziološki fakultet. Dostupno na: http://www.kif.unizg.hr/kif_knjiznica/o_knjiznici (1.9.2019.).

*referentne građe.*⁴⁸ Središnja medicinska knjižnica namijenjena je studentima, znanstvenom i stručnom osoblju Medicinskog fakulteta, stručnom osoblju Kliničkog bolničkog centra Zagreb te ostalom medicinskom osoblju i ostalom osoblju u sastavu Sveučilišta. Osim lokacije na Medicinskom fakultetu, djeluje i na dvije manje lokacije te se ističe opširnom zbirkom udžbenika i priručnika te bogatom zbirkom medicinske Croatice.⁴⁹ Povodom 100. obljetnice Medicinskog fakulteta u prosincu 2017., prvo u prostorima NSK, a zatim i na samom Medicinskom fakultetu, postavljena je izložba pod nazivom „Knjige pričaju o 100 godina Medicinskog fakulteta“ gdje se povijest Fakulteta predstavila kroz knjige i plakate.⁵⁰

*Knjižnica Pravnog fakulteta u Zagrebu, uspostavljena 1906. godine, najbogatija je i najbolje opremljena riznica pravne literature u ovom dijelu Europe.*⁵¹ Knjižnični fond sadrži više od 500 000 svezaka, uključujući i mnogobrojne raritete. Svojim korisnicima – studentima i nastavnom i znanstvenom osoblju Pravnog fakulteta – omogućuje pristup više stotina domaćih i inozemnih časopisa te specijaliziranim pravnim bazama podataka. Knjižnica je članica niza domaćih i međunarodnih stručnih organizacija i tijela, a od ak.god. 2013./2014. sjedište je Europskog dokumentacijskog centra.⁵²

Prirodoslovno-matematički fakultet ima 7 odsjeka (biologija, fizika, kemija, matematika, geofizika, geografija, geologija) te svaki odsjek ima zasebnu knjižnicu. Središnja kemijska knjižnica djeluje već više od 120 godina, jedna je od najvećih kemijskih knjižnica u Hrvatskoj te fondom pokriva područje kemije te djelom fizike, matematike, biologije, kemijskog inženjerstva i tehnologije, medicine i srodnih znanosti.⁵³ Knjižnični fond knjižnice geofizičkog odsjeka pokriva pretežito uže područje geofizike, a manji dio fonda odnosi se na granična područja kao što su astronomija, fizika, matematika, geologija i dr.⁵⁴ Središnja geografska knjižnica je do 1994. godine bila jedina geografska knjižnica u Hrvatskoj, a danas

⁴⁸ O knjižnici. // Središnja medicinska knjižnica. Dostupno na: <http://smk.mef.unizg.hr/index.php/hr/o-knjižnici/povijest> (1.9.2019.).

⁴⁹ Središnja medicinska knjižnica. // Medicinski fakultet. Dostupno na: <https://mef.unizg.hr/o-nama/ustroj/sredisnja-medicinska-knjiznica> (1.9.2019.).

⁵⁰ Knjige pričaju o 100 godina Medicinskog fakulteta. // Medicinski fakultet. Dostupno na: <https://mef.unizg.hr/100-godina-mefa-izlozba-knjige-pricaju-100-godina-medicinskog-fakulteta?bn> (17.9.2019.)

⁵¹ Knjižnica. // Pravni fakultet. Dostupno na: <https://www.pravo.unizg.hr/knjiznica> (1.9.2019.).

⁵² Isto.

⁵³ O knjižnici. // Kemijski odsjek PMF-a. Dostupno na: <http://www.pmf.unizg.hr/chem/skk> (1.9.2019.).

⁵⁴ O knjižnici. // Knjižnica geofizičkog odsjeka. Dostupno na: <http://knjiznica.gfz.hr/o-knjižnici> (1.9.2019.).

knjižnični fond od 13 000 svezaka monografskih publikacija te više od 10 000 svezaka periodičkih publikacija pokriva područje geografije i srodnih područja.⁵⁵

Knjižnica Stomatološkog fakulteta djeluje samostalno od 1964. godine, a nakon što je 80-ih godina prošlog stoljeća stekla naziv središnje knjižnice za područje stomatologije u Hrvatskoj, naziv knjižnice je promijenjen u Središnja stomatološka knjižnica. Građa je dostupna u otvorenom pristupu, knjižnični fond broji oko 3 500 svezaka monografskih publikacija te oko 120 naslova časopisa iz područja stomatologije.⁵⁶

Razvoj Šumarske knjižnice započeo je na Zavodu za šumske pokuse pri Šumarskom fakultetu, a danas fond sadrži bogatu zbirku udžbenika i priručnika, časopisa te referentnu građu na hrvatskom i stranim jezicima. Najstarija građa potječe s kraja 18. st.⁵⁷

*Knjižnica Tekstilno-tehnološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu sa svojom znanstvenom i stručnom građom i uslugama stoji na raspolaganju prvenstveno studentima, znanstveno-nastavnom osoblju kao i nenastavnom osoblju Fakulteta, no otvoreni su i široj akademskoj i društvenoj zajednici s interesom u specijaliziranim područjima.*⁵⁸

*U sastavu Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu djeluju tri visokoškolske knjižnice na lokacijama u Zagrebu, Čakovcu i Petrinji.*⁵⁹

Knjižnični fond knjižnice Akademije likovnih umjetnosti specijaliziranog je tipa te pokriva najšire područje likovnih umjetnosti. Knjižnica je osnovana 1907. godine te knjižnični fond broji preko 15 000 svezaka, a u fondu se mogu pronaći i vrijedni stari naslovi.⁶⁰

Knjižnica Muzičke akademije služi nastavi umjetničkih i znanstvenih programa, a veličinom i profilom jedinstvena je u Hrvatskoj – visokoškolska je knjižnica Muzičke akademije, ali i specijalna knjižnica za muzičku građu. Knjižnični fond broji preko 65 000

⁵⁵ O knjižnici. // Geografski odsjek PMF-a. Dostupno na: https://www.pmf.unizg.hr/geog/sredisnja_geografiska_knjiznica (1.9.2019.).

⁵⁶ O knjižnici. // Stomatološki fakultet. Dostupno na: http://www.sfzg.unizg.hr/knjiznica_ssk/o_knjiznici (1.9.2019.).

⁵⁷ Šumarska knjižnica. // Šumarski fakultet. Dostupno na: <https://www.sumfak.unizg.hr/hr/studenti/knjiznica/> (1.9.2019.).

⁵⁸ O knjižnici. // Tekstilno-tehnološki fakultet. Dostupno na: <http://www.ttf.unizg.hr/index.php?str=11> (1.9.2019.).

⁵⁹ Knjižnica. // Učiteljski fakultet. Dostupno na: <https://www.ufzg.unizg.hr/knjiznica-2/> (1.9.2019.).

⁶⁰ Knjižna zbirka. // Akademija likovnih umjetnosti. Dostupno na: http://www.alu.unizg.hr/alu/cms/front_content.php?idcat=139&lang=1 (1.9.2019.).

primjeraka, od rukopisnih i tiskanih knjiga o glazbi, notnih zapisa, časopisa do zvučnih i video snimki.⁶¹

2.4. Nakladnička djelatnost Sveučilišta

2.4.1. Povijest nakladničke djelatnosti

Hrvoje Požar u Spomenici povodom 300 godina Sveučilišta u Zagrebu⁶² kratko se osvrnuo na povijest nakladničke djelatnosti Sveučilišta. Navodi dva oblika nakladničke djelatnosti – izdanja u nakladi sveučilišta i subvencionirana izdanja udžbenika u nakladi izdavačkih kuća. Interes sveučilišta za nakladničkom djelatnošću pojavio se tek u 20. stoljeću, a dotad su nastavne materijale izrađivale i međusobno distribuirale grupe studenata na fakultetima. Izdanja u nakladi izdavačkih kuća dogovarali su autori direktno s izdavačkim kućama, bez posredstva sveučilišta. Godine 1948., potaknut povećanjem broja studenata, Sveučilišni senat osnovao je Komisiju za udžbenike i skripte čija je zadaća bila kontrola kvalitete i upotrebljivosti postojećih te plan izrade novih nastavnih materijala. Tiskanje materijala za Sveučilište obavljala je Litografija Sveučilišnog odbora Saveza studenata opremljena tek jednim strojem za tiskanje. Tek nekoliko godina kasnije, 1950., sveučilište je uvelo subvencioniranje udžbenika, no neriješen problem financiranja i odobravanja rukopisa doveo je do osjetnog smanjenja izdanih udžbenika. Problem umnožavanja materijala za učenje riješen je osnivanjem posebnog odjela unutar Sveučilišta koji je djelovao unutar Praktikuma za izradu i reprodukciju karata na Geodetskom odjelu Tehničkom fakultetu. Povećan broj studenata i visoka potražnja za nastavnim materijalima te nužno poboljšanje uvjeta za tiskanje dovelo je do osnivanja Tiskare izdavačkog odjela Sveučilišta 1961. godine, a pitanje subvencioniranja nastavnih materijala riješeno je osiguravanjem određenog iznosa u proračunu Sveučilišta. Poboljšanje uvjeta tiskanja i osiguranje sredstava doveli su do povećanja broja skripta i udžbenika. Uvođenjem subvencioniranja 3-6 udžbenika godišnje, udžbenici su cjenovno postali dostupniji većem broju studenata, ali se i potaknulo nakladničke kuće poput Školske knjige, Tehničke knjige, Informatora i Znanja na tiskanje sveučilišnih udžbenika, ali i djela koja inače ne bi bila objavljena. Do 1964. godine postojao je i Fond za unapređenje izdavačke djelatnosti koji je djelomično subvencionirao udžbenike. Kapacitet Tiskare sveučilišta s vremenom je rastao pa je, osim skripti i udžbenika, tiskala i

⁶¹ Knjižnica. // Muzička akademija. Dostupno na: <http://www.muza.unizg.hr/knjiznica/> (1.9.2019.).

⁶² Požar, H. Izdavačka djelatnost sveučilišta. // Sveučilište u Zagrebu. Dostupno na: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Jucer_danas_sutra/Povijest/Monografije/Spomenica/prvi_dio/0555_IzdavackaDjelatnostSveucilista.pdf (1.9.2019.).

diplome, godišnjake, časopise, publikacije zavoda i sl. Nakon osnivanja tiskare, fakulteti su postali nakladnici skripti.⁶³

2.4.2. Nakladnička djelatnost danas

Na mrežnim stranicama Sveučilišta u Zagrebu pod ostale sastavnice Sveučilišta navode se Sveučilišna tiskara i Hrvatska sveučilišna naklada. Sveučilišna tiskara osnovana je 1990. godine kao sljedbenik izdavačkog poduzeća Sveučilišna naklada Liber, a danas tiska materijale za većinu visokih učilišta i škola u Republici Hrvatskoj te surađuje s brojnim institutima i državnim ustanovama specijaliziranim za tiskanje znanstvenih i stručnih publikacija.⁶⁴ Hrvatska sveučilišna naklada *osnovana je 1992. godine odlukom Predsjedništva Zajednice sveučilišta s ciljem da bude zajednički nakladnički servis svih hrvatskih sveučilišta, znanstvenih, obrazovnih i kulturnih institucija te pojedinaca u Republici Hrvatskoj.*⁶⁵ Budući da je fakultetima dana autonomija kod unutarnjeg ustroja, većina sastavnica Sveučilišta u Zagrebu ima Pravilnik o izdavačkoj djelatnosti.

2.4.3. Zakonski propisi za nakladničku djelatnost u Hrvatskoj

Sveučilište u Zagrebu, jednako kao i preostalih 7 javnih sveučilišta u Republici Hrvatskoj, podložno je prije svega Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, a zatim i Agenciji za znanost i visoko obrazovanje. Prema Statutu Sveučilišta u Zagrebu, sastavnicama je dodijeljen određen stupanj autonomije te mogu samostalno regulirati vlastitu nakladničku djelatnost. Nakladnička djelatnost se nerijetko spominje ovlaštavajući se ne definira u dovoljnoj mjeri.

U Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, nakladnička djelatnost spominje se u tri članka: u članku 59. gdje se spominje da senat, na čelu sveučilišta uz rektora i sveučilišni savjet, u okviru svoje nadležnosti odlučuje o nakladničkoj djelatnosti, ali odlučivanje može povjeriti odgovarajućim sastavnicama sveučilišta; zatim u članku 107. gdje se pod izvor financiranja navodi i prihod od nakladničke djelatnosti te članku 108. gdje stoji

⁶³ Isto.

⁶⁴ Sveučilišna tiskara d.o.o. // Sveučilište u Zagrebu – Centar za istraživanje, razvoj i transfer tehnologije. Dostupno na: <http://cirtt.unizg.hr/o-nama/sveuciliste-u-zagrebu-i-poduzetnistvo/sveucilisna-tiskara-d-o-o/> (1.9.2019.).

⁶⁵ O nama. // Hrvatska sveučilišna naklada. Dostupno na: <https://www.hsn.hr/cd/13/povijesni-pregled-razvoja-hrvatske-sveucilisne-naklade> (1.9.2019.).

da sredstva za razvoj sustava znanosti i visokog obrazovanja ministar može dodijeliti i za znanstveno izdavaštvo.⁶⁶

Na Sveučilištu u Zagrebu je od 2010. godine na snazi Pravilnik o sveučilišnoj nastavnoj literaturi Sveučilišta u Zagrebu. U Pravilniku se definiraju sveučilišna nastavna literatura, tj. udžbenik, priručnik i monografija, te se navode zadaće Povjerenstva za sveučilišnu nastavnu literaturu: *razmatranje zahtjeva za odobravanje djela predloženih za sveučilišno-nastavnu literaturu, imenovanje recenzenata djela i vođenje recenzentskog postupka, sastavljanje uputa recenzentima, razvrstavanje djela, davanje ocjene i prijedloga Senatu, obavljanje ostalih poslova vezanih uz odobravanje djela.*⁶⁷ Uz to, sveučilišna nastavna literatura odobrena od strane Senata nosi posebnu oznaku „Manualia Universitatis studiorum Zagrabiensis“, koja se otiskuje na korice i u impressum literature.⁶⁸ Iako je dokument iz 2010. godine, ne spominje se sveučilišna nastavna literatura u elektroničkom obliku te ne postoji inicijativa Sveučilišta da u skoro vrijeme uključi i druge formate u Pravilnik.

⁶⁶ Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. // Zakon.hr. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/320/Zakon-o-znanstvenoj-djelatnosti-i-visokom-obrazovanju> (1.9.2019.)

⁶⁷ Pravilnik o sveučilišnoj nastavnoj literaturi Sveučilišta u Zagrebu. // Sveučilište u Zagrebu (2010.). Dostupno na: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Studiji/Nastava/sveucilisno-nastavna_literatura/2017_PRAVILNIK_SNL.pdf (5.9.2019.).

⁶⁸ Isto.

3. Elektroničko nakladništvo

3.1. Razvoj elektroničke knjige

Pojam elektroničke knjige ili e-knjige danas se već prilično ustalio u društvu te je većina upoznata s njegovim značenjem. Prve „elektroničke“⁶⁹ knjige pojavile su se 70-ih godina prošlog stoljeća, a desetak godina kasnije pronašle su svoje mjesto i u knjižnicama i to u obliku diskete, a nakon toga i CD-ROM-ova. U početku se pojam elektroničke knjige odnosio uglavnom na digitalnu inačicu tiskane knjige, no danas imamo *digitalne (digital), izvorno nastale u digitalnom obliku, i digitalizirane (digitised), prepisane ili prevedene u digitalni oblik iz nekog drugog medija kao što su papir ili film.*⁷⁰ Jedna je od najčešće korištenih i opće prihvaćenih definicija elektroničke knjige *jedna ili više računalnih datoteka omeđenog sadržaja koje su dostupne javnosti na mreži (mrežna knjiga) ili u materijalnom obliku (na CD-ROM-u, disketi), a uz tekst može donositi sliku i zvuk kao i veze sa srodnim mrežnim stranicama te program za izmjene i dopune.*⁷¹ Danas su ulogu nosača elektroničke knjige preuzeli e-čitači, računala, tableti i mobiteli zahvaljujući brzom razvoju tehnologije, a elektroničke knjige dolaze u nekoliko formata. Najprikladniji format je ePub⁷², a često se koristi i PDF format. Elektroničke knjige raspačavaju se putem platformi, *uređaja, odnosno hardvera ili programskog okruženja odnosno softvera ili kombinacije jednog i drugog, koji pruža osnovne usluge potrebne za obradu e-knjige.*⁷³

Pojava, a zatim i široka dostupnost Interneta označila je važan korak u populariziranju elektroničke knjige te ubrzanom zamjeni tiskanog medija novim i modernijim – elektroničkim formatom.⁷⁴ Zanimljivo je da su prednost elektroničke građe nekomercijalni projekti prepoznali prije nego li sami nakladnici: projekt Gutenberg pokrenuo je Michael Hart na Sveučilištu Illinois 1971. godine te je započeo projekt koji traje još danas – nezaštićene knjige učiniti dostupne svima i svugdje.⁷⁵ Google je među prvima prepoznao važnost digitalizacije tiskane građe te je pokrenut projekt *Google Books*. Digitalizacija, *postupak*

⁶⁹ Pojam „elektroničke knjige“ nekad se odnosio na vrstu građe različite od tiskane, a označene knjižnom oznakom: 1975. strojno čitljive vrpce i viševrsni mediji, 1977. videovrpce, mikrofiševi i filmovi, 1985. softver, 1986. zvučna knjiga na kasetama i CD-ROM, 1994. elektronička knjiga. (Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2012. Str. 95.)

⁷⁰ Borgman, C. L. From Gutenberg to the global information infrastructure. Cambridge : MIT Press, 2000. Str. 64-65.

⁷¹ Živković, D. Elektronička knjiga. Str. 49.

⁷² Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige. Str. 99.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto. Str. 108.

⁷⁵ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige. Str. 96.

*konverzije podataka u digitalni format namijenjen računalnoj obradi*⁷⁶, dosad je učinila dostupnima brojna književna djela, važne dokumente te vrijednu građu. Bolji pristup građi i informacijama koje sadrži, zaštita vrijedne građe od propadanja, poticanje učenja, istraživanja i obrazovanja te poticanje tehnoloških inovacija samo su neki od motiva za provođenje većeg broja projekata digitalizacije.⁷⁷

Sjedinjene Američke Države danas možemo smatrati kolijevkom elektroničke knjige: veličina, jednojezičnost naroda te pretežna ujednačenost tržišnih pravila iznimno su pridonijele razvoju elektroničkih knjiga.⁷⁸ I danas SAD prednjači po pitanju elektroničke knjige: redovito bilježi porast prometa elektroničkom knjigom, a Amazon, Apple i Google, tri američke tvrtke dominiraju globalnom scenom elektroničke naklade.⁷⁹ Važno je spomenuti da su kod razvoja i širenja elektroničkih knjiga važnu ulogu odigrale upravo visokoškolske knjižnice. Naime, 1998. godine tvrtka netLibrary.com stvorila je virtualnu knjižnicu koja je funkcionirala poput klasične knjižnice, a najčešći su korisnici bili članovi znanstvene, visokoškolske, narodne i privatne knjižnice. Već na samom početku netLibrary.com prepoznao je potrebe, ali i mogućnosti visokoškolskih knjižnica: američke knjižnice imaju veliku kupovnu moć, a samo 50% otpada na sveučilišne knjižnice, stoga se netLibrary.com isprva usmjerio na sveučilišne korisnike.⁸⁰

Nakon dobre prihvaćenosti u društvu, osobito u području beletristike, pojavilo se mišljenje da će elektroničke knjige nadmašiti tiskane. Amazon, najveći elektronički nakladnik te izdavač Kindle uređaja, prvog e-čitača, 2009. godine je po prvi puta objavio da je na istoimenoj platformi prodano više elektroničkih izdanja nego tiskanih. Osim za beletristiku, elektronička izdanja su se pokazala mnogo praktičnija i za referentnu građu što je dokazala i Encyclopaedia Britannica 2012. godine kada se u potpunosti odlučila za elektroničku inačicu poznate enciklopedije.⁸¹

⁷⁶ Živković, D. Digitalizacija i intelektualno vlasništvo. // Slobodan pristup informacijama : 7. i 8. okrugli stol / urednica Irena Kranjec. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009. Str. 35.

⁷⁷ Šapro-Ficović, M. Masovna digitalizacija knjiga : utjecaj na knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1-2(2011). Str. 219.

⁷⁸ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige. Str. 96.

⁷⁹ Isto. Str. 97.

⁸⁰ Živković, D. Elektronička knjiga. Str. 122-124.

⁸¹ Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1-2(2013). Str.5.

3.2. E-knjige u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama

Knjižnicama koje djeluju u sustavu visokog obrazovanja temeljna je zadaća podupirati obrazovni i znanstveni rad članova akademske zajednice⁸² te opće je poznato da su se knjižnične službe i usluge na sveučilištima oblikovale i razvijale slijedeći ciljeve i ustroj matičnih sveučilišta i promjena u neposredno okruženju i akademskoj zajednici uopće.⁸³ Prateći brze promjene u društvu i tehnologiji, djelovanje knjižnica danas ima nova težišta. Obrazovanje nije više vezano uz mjesto već je omogućeno učenje na daljinu, a znanstveni radovi danas se objavljuju u elektroničkom obliku te se teži učiniti ih dostupnima svima, tj. u otvorenom pristupu. Visokoškolske knjižnice više ne služe pretežito kao potpora nastavnom i znanstvenom osoblju već su više okrenuta ka studentima i njihovim potrebama.⁸⁴

No elektroničke knjige još uvijek predstavljaju novost i izazov u poslovanju hrvatskih visokoškolskih knjižnica, njihova integracija u poslovanje hibridnih i digitalnih knjižnica ispitna je stanica razvoja e-knjige.⁸⁵ Za razliku od tiskanih knjiga koje se smatraju dobrom, elektroničke knjige su zapravo usluga koju knjižnice pružaju te legislativu koja se odnosi na tiskane knjige nije moguće u potpunosti primijeniti na elektroničko okruženje.⁸⁶

Devedesetih godina prošlog stoljeća e-knjige nisu bile prioritet nakladnicima jer je procijenjeno da nisu zanimljive korisnicima stoga su se visokoškolske knjižnice fokusirale na elektroničke časopise. Predviđalo se da će e-knjige vrlo brzo postati popularne, no na njihovu popularnost trebalo se ipak čekati duže od predviđenog. Vrata knjižnica za e-knjige otvorila su se s pojavom referentne literature u elektroničkom obliku, ali dugo vremena je elektronička građa bila sporedna te se tek sada više počinje uključivati u fond knjižnica.⁸⁷

U visokoškolskim knjižnicama vrijeme elektroničke knjige tek dolazi. Sve češće prepoznaju se prednosti uvođenja e-knjiga u nastavu u visokoškolskim ustanovama: interaktivni način učenja, istovremena dostupnost većem broju studenata te rješavanje problema učenja na daljinu.⁸⁸ Ujedinjeno Kraljevstvo provelo je 2007. godine projekt JISC

⁸² Petrak, J.; Aparac-Jelušić, T. Knjižnice na hrvatskim sveučilištima: tradicija i promjene. Str. 14.

⁸³ Isto. Str. 16.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Živković, D. E-knjiga: izazov za hrvatske visokoškolske i specijalne knjižnice. // // Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnične zbirke i usluge, knjižnice i istraživački podatci, pozicioniranje knjižnica i knjižničara / 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica / uredile Dina Mašina i Kristina Kalanj. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2017. Str. 114.

⁸⁶ Böttger, K.-P. E-books: access to e-books, opportunities and limits: the challenge for libraries. Str. 73.

⁸⁷ Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. Str. 173-175.

⁸⁸ Isto. Str. 175-176.

National E-books Observatory Project. Projekt je bio posvećen poticanju nakladnika da udžbenike učine dostupnima i u elektroničkom formatu nakon detaljnog ispitivanja tržišta. Rezultati projekta pokazali su da je čak 65% studenata i nastavnika koristilo elektroničke udžbenike, a 1/3 pristupa elektroničkim udžbenicima bila je ostvarena s računala izvan kampusa. Uz to, pokazalo se da mogućnost korištenja elektroničkog formata udžbenika nije utjecala na korištenje tiskanih inačica te su se mrežne stranice knjižnice pokazale kao jedan od najvažnijih faktora u promicanju korištenja elektroničkih udžbenika.⁸⁹

Pokazalo se da korisnici imaju drugačiju predodžbu korištenja elektroničke knjige od one propisane pravnim aktima: *prosječni korisnik najčešće želi knjigu u PDF formatu bez DRM zaštite koja ograničava opcije kopiranja, ispisa i daljnje distribucije dokumenata, (...) očekuje da korištenje elektroničke knjige ne ovisi o uređaju za čitanje i podrazumijeva da se elektronička knjiga može istovremeno koristiti na više njih; (...) sučelje za pretraživanje, dohvat i rad s elektroničkom knjigom trebalo bi biti jednostavno, bez potrebe da se korisnik dodatno educira.*⁹⁰

Udžbenici u elektroničkom obliku postaju sve popularniji te se tradicionalne visokoškolske knjižnice pretvaraju u hibridne.⁹¹ Iako su današnje generacije studenata odrasle uz tehnologiju i logično je pretpostaviti da biraju elektroničke formate prije tiskanih, istraživanja nam dokazuju drugačije. Studije provedene na početku 2000-ih godina pokazivale su veću sklonost studenata tiskanim materijalima. Nakon nekoliko godina prihvaćena je mogućnost istovremenog postojanja digitalnog i tiskanog formata, a istraživanja iz 2012. godine pokazala su da su oba formata jednako važno po mišljenju studenata.⁹²

ARFIS (The Academic Reading Format International Studies) proveo je dosad najobuhvatnije istraživanje o sklonostima studenata prema čitanju tiskane ili elektroničke nastavne literature. Istraživanje je provedeno u 21 državi, a uključivalo je 10 293 ispitanika. Globalni rezultati istraživanja pokazali su da zemlja porijekla nema ili ima mali utjecaj na preferenciju formata nastavne literature i da je većina studenata sklonija čitati tiskanu nastavnu literaturu jer smatra da se lakše koncentrira i pamti informacije za vrijeme korištenja tiskane građe, osobito ako se radi o dužim tekstovima. Dio istraživanja proveden je

⁸⁹ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige. Str. 148-150.

⁹⁰ Isto. Str. 102-103.

⁹¹ Isto. Str. 150.

⁹² Usp. Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. Str. 182.

i na Sveučilištu u Zagrebu u travnju 2015. godine, a uključivalo je 232 ispitanika (većinom studenata humanističkih znanosti). Rezultati su pokazali da su studenti Sveučilišta u Zagrebu skloniji korištenju tiskane građe, osobito ako se radi o dužim tekstovima. No, ako se radi o izradi seminarskog rada ili korištenju udžbenika kao referentne građe (pretraživanje točne informacije), biraju elektroničke udžbenike. Iz rezultata je vidljivo kako studenti biraju oba formata te bi im trebali biti dostupni ovisno o njihovim potrebama.⁹³

Istraživanja su pokazala da su studenti skloni korištenju i tiskanog i elektroničkog formata udžbenika, no imaju li na raspolaganju elektroničke knjige u fakultetskim knjižnicama? I. Pažur⁹⁴ je istražila koliko su elektroničke knjige zastupljene u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. Uključila je sveukupno 94 knjižnice: visokoškolske (59), Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu (1), sveučilišne knjižnice (5), opće-znanstvene (6) i specijalne knjižnice (24) te je analizirala dostupnost elektroničkih knjiga na mrežnim stranicama, mrežnom katalogu te u digitalnom repozitoriju. Istraživanje je pokazalo da tek 26% knjižnica nudi poveznice na e-knjige na mrežnim stranicama, 5% nudi elektroničke knjige u katalogu, a 4% pohranjuje elektroničke knjige u repozitorije.

Iako postoji zanimanje i potreba za uvođenjem i korištenjem e-udžbenika i e-priručnika u visokoškolskom obrazovanju, zanimljivo je da ne postoji jedinstvena definicija istog. Elektronička literatura u obrazovnom procesu definira se tek u školskom obrazovanju, tj. u udžbeničkom standardu, te je za potrebe ovog rada preuzeta uz male promjene: *elektronički udžbenik je nastavno sredstvo koje može nastati kao istovjetna inačica tiskanog udžbenika ili kao samostalna publikacija, čiji se sadržaj, kojim se izlaže nastavno gradivo, nalazi u jednoj ili više računalnih datoteka omeđenog sadržaja, dostupnih na mreži ili u materijalnom obliku na uređajima ili medijima za pohranu, a uz tekst može imati multimedijske elemente i veze s mrežnim stranicama te biti interaktivan.*⁹⁵

3.3. Elektroničko nakladništvo u Hrvatskoj

Elektroničko nakladništvo u Republici Hrvatskoj započinje zvučnim knjigama još na gramofonskim pločama 1960-ih i 1970-ih, zatim zvučnim kazetama te prelazi na CD. Prva hrvatska zvučna knjiga na CD-u objavljena je 1997. godine, „U ovom strašnom času:

⁹³ Pešut, D.; Živković, D. Students' academic reading format preferences in Croatia. // *New Library World* 117, 5/6(2016), str. 392–406.

⁹⁴ Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. Str. 185-188.

⁹⁵ Usp. Pešut, D. Hrvatski elektronički udžbenik za učenje engleskoga kao stranoga jezika u visokoškolskom obrazovanju : doktorski rad / mentorica Daniela Živković. Zagreb, Filozofski fakultet, 2017. Str. 36-37.

antologija suvremene hrvatske ratne lirike“ u nakladi HB tona i Školske knjige. D. Živković⁹⁶ je 1998. godine istražila na kojem mediju hrvatski nakladnici najviše objavljuju. Istraživanje je obuhvatilo razdoblje od 5 godina (1993-1995), a uključivalo je 615 nakladnika. Isključivo na papiru objavljivalo je 530 nakladnika, 74 nakladnika je uz tiskanu građu, objavljivalo i na medijima kao što su CD, video-kazeta, Internet, a samo 11 nakladnika je objavljivalo isključivo na alternativnim medijima. Kao i u ostatku svijeta, Internet je i na našim prostorima pridonio širenju elektroničkih knjiga. Strijelac, prvi hrvatski elektronički nakladnik, objavljivao je primarno mrežne knjige. (U to vrijeme, hrvatski nakladnici su uglavnom objavljivali mrežne knjige uz istoimeni tiskani oblik.) Bogatstvo Interneta (Željko Panian) prva je hrvatska knjiga pisana izvorno kao elektroničko izdanje.⁹⁷

Nekomercijalni projekti bili su pioniri platforma za elektroničke knjige u Hrvatskoj. Društvo za promicanje kulture na novim medijima (DPKM) pokrenulo je 2001. godine portal pod nazivom „Besplatne elektroničke knjige“ koji djeluje još danas. Na portalu je dostupno 179 naslova, većinom nekomercijalnog tipa. Iako nije velik opsegom, ovaj projekt je jedan od prvih primjera elektroničkog (mrežnog) nakladništva u Hrvatskoj. Projekt eLektire pokrenula je 2009. godine Naklada Bulaja uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa te CARNeta. Učenici, studenti, nastavnici i profesori mogu besplatno pristupiti djelima iz hrvatske i svjetske književnosti, pretežito s popisa obavezne školske lektire. Impero Digital Books nekomercijalna je platforma za e-knjige pokrenuta 2009. godine te je nudila mogućnost samoobjavljivanja. Prvi komercijalni projekt pojavljuje se 2010. godine – TookBook. U početku su objavljivali e-knjige s engleskog govornog područja, no danas imaju dostupnu i bazu djela na hrvatskom jeziku. Istovremeno su se elektroničkim nakladništvom odlučile baviti i telekomunikacijske tvrtke: Hrvatski telekom je pokrenuo Planet9, a Vip Vip eKnjižaru. Vip-ova platforma bila je namijenjena isključivo njihovim korisnicima, a obje platforme su objavljivale djela i na hrvatskom i na engleskom jeziku. Dvije godine kasnije, 2012. godine, pokrenuta je platforma eLibrika čiji cilj je da male i srednje nakladničke kuće u Hrvatskoj koriste njihovu platformu za distribuciju e-knjiga u vlastitom izdanju. Prema istraživanju iz 2014. godine, 7 najvećih hrvatskih elektroničkih nakladnika dotad je objavilo zajedno 3,447 e-knjiga, tj. 1,654 jedinstvenih naslova.⁹⁸

⁹⁶ Živković, D. Elektronička knjiga. Str. 176.

⁹⁷ Isto. Str. 174-191.

⁹⁸ Velagić, Z. Pehar, F. An overview of the digital publishing market in Croatia. // *Libellarium* 6, 1-2(2013). Str. 55-62.

Hrvatsko elektroničko nakladništvo ne može se uspoređivati s američkim ili njemačkim s obzirom na teritorij Hrvatske i broj govornika. No, nakladnici su nespremni da naprave značajniji iskorak u distribuciji elektroničkih knjiga u području znanosti: *postojeće platforme za distribuciju elektroničkih knjiga imaju zanemariv broj znanstvenih knjiga.*⁹⁹ Uz to, *za sada nitko na hrvatskom tržištu elektroničkih knjiga nema osmišljene modele nabave i suradnje s knjižnicama.*¹⁰⁰

*Znanstveno nakladništvo odlika je sveučilišnih ustanova*¹⁰¹ i njihovih sastavnica. Razvoj novih tehnologija te digitalizacija postavlja i pred njih nove razvojne izazove. Izgradnja repozitorija te pohranjivanje radova članova znanstvene i sveučilišne zajednice u otvorenom pristupu može se smatrati modalitetom objavljivanja ili oblika nakladništva. Smatra se da će ovom novom ulogom knjižnica učvrstiti svoj položaj i ulogu u ustanovama.¹⁰² Jedan od novih oblika poslovanja u elektroničkom nakladništvu razvijen posebno za potrebe knjižnica i srodnih ustanova su digitalni arhivi.¹⁰³

3.4. Autorskopravne prepreke

U Hrvatskoj je nakladništvo primarno bilo određeno Zakonom o izdavačkoj djelatnosti iz 1983. godine, koji je prestao vrijediti 2003. godine i zamijenjen je Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima.¹⁰⁴ Navedeni zakon predstavlja temelj nakladništva i politike prema knjizi, no nije jedini koji se uzima u obzir kod rješavanja pravnih pitanja. Ne postoji jedan zakon kojim bi se uredilo pitanje knjige i nakladništva već se radi o djelovanju više zakona, ovisno o specifičnosti pitanja, npr. Zakon o knjižnicama, Zakon o trgovini, Zakon o radu, Zakon o zaštiti tržišnog natjecanja i dr. Ovaj rad bavi se visokoškolskim ustanovama kao nakladnicima stoga se ovo poglavlje posvećeno autorskopравnim preprekama bavi isključivo pravnim aktima koji se tiču znanstvenog nakladništva te raspravlja o preprekama za digitalizaciju sveučilišnih udžbenika i priručnika. Sveučilišta, instituti, muzeji i druge institucije bave se znanstvenim nakladništvom. *Elektronička knjiga kao udžbenik prolazi sve razine akademskog nakladništva koje jamči kvalitetu znanstvenog sadržaja, potvrđuje*

⁹⁹ Brozović, S. Visokoškolski udžbenici kao elektroničke knjige. // Slobodan pristup informacijama: 13. i 14. okrugli stol / uredila Tea Grašić-Kvesić et al. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014. Str. 107.

¹⁰⁰ Isto. Str. 106.

¹⁰¹ Horvat, A. Živković D. Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige. Str. 152

¹⁰² Isto. Str. 152-153.

¹⁰³ Isto. Str. 153.

¹⁰⁴ Usp. Fabris, M. Elektroničko nakladništvo u Hrvatskoj od 2001. do 2005. godine : magistarski rad / mentorica Daniela Živković. Zagreb : Filozofski fakultet, 2007.. Str. 77

*prilagođenost nastavnom procesu, štiti autorska prava nad knjigom u ugovorenoj razini itd.*¹⁰⁵

*Hrvatska legislativa vezana uz knjigu vrlo je oskudna, pa se to odnosi i na znanstvenu i stručnu knjigu. U Hrvatskoj ne postoje preporuke, strategije ni javna politika koja bi definirala, usmjerila, preporučivala ili određivala standardizaciju konverzije, kvalitete i stilova, zaštitu (uglavnom DRM: Digital Rights Management), niti za znanstveno i stručno, niti za popularno nakladništvo.*¹⁰⁶

Zakon o autorskom pravu štiti autore od neovlaštenog korištenja njihovih djela te definira autorsko djelo kao originalno intelektualno ostvarenje iz književnog, umjetničkog i znanstvenog područja koje ima individualni karakter i koje je na neki način izraženo.¹⁰⁷ Nastaje u trenutku stvaranja djela te djelo nije potrebno posebno pohraniti ili registrirati, a pripada autoru, tj. fizičkoj osobi koja je djelo stvorila i traje za vrijeme njegova života, do kraja tekuće godine smrti te sedamdeset godina nakon njegove smrti.¹⁰⁸

Prema Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima, autoru pripadaju moralna, imovinska i druga prava. Moralna prava su neprenosiva (osim nasljeđivanjem), autor ih uvijek zadržava i ne može ih se odreći. Pravo prve objave jedno je od moralnih prava: autor odlučuje želi li objaviti svoje djelo te kada, gdje, kako i pod kojim uvjetima. Imovinska prava uključuju pravo reproduciranja ili umnožavanja djela, pravo distribucije i iznajmljivanja te pravo priopćavanja javnosti. Za razliku od moralnih, imovinska prava su prenosiva, tj. autor može ugovorom, dopuštenjem korištenja ili drugim pravnim aktom prenijeti svoja prava iskorištavanja djela na drugoga. Prijenos prava iskorištavanja djela može biti isključivo i neisključivo. Isključivo pravo iskorištavanja djela ovlašćuje nositelja da djelo koristi u skladu sa sadržajem njegovog prava te da može čak i autora isključivati od korištenja tog istog prava. Neisključivo pravo iskorištavanja djela ovlašćuje nositelja prava da djelo koristi u skladu s njegovim pravom, ali bez mogućnosti sprječavanja drugih u korištenju tog djela. Kod korištenja autorskog djela u formatu elektroničke knjige bitno je obratiti pažnju na prava autora, ali ne smiju se zanemariti ni eventualni nositelji prava iskorištavanja.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Brozović, S. Visokoškolski udžbenici kao elektroničke knjige. Str. 101.

¹⁰⁶ Šikić, A. Znanstveno nakladništvo u Hrvatskoj. // Slobodan pristup informacijama: 13. i 14. okrugli stol / uredila Tea Grašić-Kvesić et al. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014. Str. 18.

¹⁰⁷ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. (2018.) // Zakon.hr. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (3.9.2019.).

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Isto.

Iz perspektive znanstvenog rada i rada visokih učilišta, autorsko i srodna prava obuhvaćaju raznorodne izražaje: znanstvene i stručne radove u znanstvenim časopisima, znanstvene i stručne radove u slobodnom pristupu, knjige, udžbenike, završne radove studenata, doktorske disertacije, ...¹¹⁰ Ako nije drugačije određeno ugovorom o radu, autorska prava nad djelom pripadaju autoru, tj. zaposleniku ili studentu u slučaju znanstvenog rada i rada visokih učilišta.

3.4.1. Sadržajna ograničenja autorskog prava

U poglavlju 6. Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima navode se sadržajna ograničenja autorskog prava, tj. kada se može koristiti autorsko djelo bez autorovog odobrenja i/ili plaćanja naknade. Članak 80. dopušta reproduciranje autorskog djela fizičkim osobama na bilo koju podlogu ako to čini za privatno korištenje, tj. nikako u komercijalne svrhe ili za prikazivanje u javnosti. Nije dopušteno reproduciranje čitavih knjiga osim ako se radi o djelu koje je rasprodano najmanje dvije godine.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (NN 127/14) uveo je ograničenja u korist pojedinih ustanova – uključujući i knjižnice. Prema članku 84. dopuštena je znanstvenim i obrazovnim ustanovama reprodukcija autorskog djela iz vlastitog primjerka **na bilo koju podlogu** za potrebe očuvanja i osiguranja građe, tehničke obnove i popravljivanja građe, upravljanja zbirkom i ostale vlastite potrebe – ako pritom nemaju (ne)izravnu komercijalnu korist. Prije uvedenih izmjena i dopuna 2014., godine, ovo ograničenja omogućivalo je da se građa može reproducirati samo jednom na bilo koju podlogu: ako je autorsko djelo već ranije mikrofilmirano, pravo reprodukcije bivalo je iscrpljeno te se isto autorsko djelo nije moglo digitalizirati bez odobrenja autora i plaćanja naknade autoru.¹¹¹ Horvat¹¹² se 2011. godine zalagala za promjene Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima kako bi se omogućilo višekratno reproduciranje djela u svrhu zaštite.

Prema uvedenim ograničenjima, knjižnica može reproducirati autorsko djelo na bilo koju podlogu, npr. USB stick, ali ne i na mrežne stranice. Razlozi za digitalnu reprodukciju djela

¹¹⁰ Štimac, A.; Banić-Tomišić, Z. Intelektualno vlasništvo u znanosti i visokom obrazovanju: autori, otvoreni pristup i digitalni repozitoriji. // Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnične zbirke i usluge, knjižnice i istraživački podaci, pozicioniranje knjižnica i knjižničara / 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica / uredile Dina Mašina i Kristina Kalanj. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2017. Str. 350.

¹¹¹ Horvat, A. Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Str. 52.

¹¹² Horvat, A. Knjižnice pred odlukom: vrednovanje ili sustavna digitalizacija. // Slobodan pristup informacijama : 11. okrugli stol / uredile Ana Barbarić i Ivana Hebrang-Grgić. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2012. Str. 36.

ili digitalizaciju navedeni u ograničenjima – „upravljanje zbirkom i ostale vlastite potrebe“ - dovoljno su opširni da se npr. digitaliziraju često korišteni udžbenici. Jedan od načina kako bi korisnik mogao koristiti elektroničku građu je da u knjižnici preuzme USB stick s traženim djelom te građu pregleda na vlastitom računalu, ali tada se javljaju ograničenja za korisnika: ako građa na USB sticku nema DRM zaštitu, korisnik je može kopirati i zadržati kopiju na vlastitom računalu.

Članak 85. dopušta reprodukciju autorskog djela na papir ili sličan medij za potrebe nastave ili znanstvenog istraživanja uz obavezno navođenje izvora. Mogu se reproducirati pojedini odlomci autorskih djela i kraća cjelovita autorska djela. Danas je česta praksa da se takve zbirke ulomaka pripremljene za nastavu skeniraju i objavljuju na mrežnim stranicama ili na platformama za e-učenje iako to nije dopušteno te bi autori takvih zbirki trebali tražiti odobrenje autora prije objave djela.¹¹³ Članak 90. dopušta doslovno navođenje, tj. citiranje ulomaka autorskog djela radi znanstvenog istraživanja uz obavezno navođenje autora i izvora.

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravim definira u članku 145. i prava nakladnika na izdanjima: nakladnici imaju pravo na odgovarajuću naknadu za svako reproduciranje svojih pisanih izdanja za privatno ili drugo vlastito korištenje odgovarajuće prava autora.¹¹⁴

3.4.2. Djela siročad

Velik broj sveučilišnih udžbenika i priručnika nastao je u doba Jugoslavije, no teme su aktualne i danas te se građa aktivno koristi u izvedbi nastave u visokoškolskim ustanovama. Od raspada Jugoslavije prošlo je više od 25 godina te su sva djela u sveučilišnoj nakladi rasprodana minimalno 2 godine. Europska komisija rasprodano djelo definira kao *djelo za koje se nositelj prava izjasnio da nije dostupno na tržištu, tj. da se više komercijalno ne iskorištava*.¹¹⁵ U skladu s navedenim, knjižnica može zatražiti od nositelja prava dozvolu da digitalizira rasprodano djelo. Međutim nerijetko je nositelj prava nepoznat ili ako je poznat, ne može se stupiti u kontakt s njime te se u tom slučaju rasprodano djelo tretira kao djelo siročće (čl.12a).¹¹⁶

Knjižnice su, kao i ostale ustanove, tj. muzeji, arhivi i obrazovne ustanove, dužne provesti temeljitu potragu za nositeljem autorskog prava prije proglašenja određenog djela

¹¹³ Isto. Str. 53.

¹¹⁴ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima.

¹¹⁵ Usp. Horvat, A. Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Str. 105.

¹¹⁶ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima.

djelom siročetom. Iako je kod većine sveučilišnih udžbenika i priručnika poznato ime i prezime autora te u većini slučajeva i nakladnika, informacije sadržane u knjižničnim katalozima nisu dovoljne za pronalazak tog istog nositelja prava jer ne posjeduju kontakt podatke autora (npr. adresa stanovanja ili telefonski broj). Rješenje bi trebale ponuditi udruge za kolektivno ostvarivanje prava: vođenjem evidencije o osobnim i kontakt podacima autora i nositelja prava, baze podataka takvih udruga iznimno bi olakšale identifikaciju djela siročadi te ubrzale postupak digitalizacije.¹¹⁷ No, takve udruge počele su se osnivati u svijetu 70-ih godina prošlog stoljeća, a u Hrvatskoj tek 1999. godine nakon donošenja izmjena i dopuna Zakonu o autorskom pravu.¹¹⁸ S obzirom na to da udruge za kolektivno ostvarivanje prava postoje tek dvadesetak godina, ne pohranjuju informacije o autorima djela nastalih prije tog razdoblja. Uz to, bitno je spomenuti da se bave pretežito zaštitom glazbenih djela, a rjeđe tiskane građe. U budućnosti bi problem moglo predstavljati i ažuriranje podataka: naime, autori bi udrugama trebali javiti promjene podataka kao što su adresa stanovanja ili kontakt broj kako bi baza bila aktualna, no ne može se očekivati da će svaki autor redovito ažurirati podatke.¹¹⁹

Temeljita potraga za nositeljem prava ili *marljiva potraga* se u Direktivi o djelima siročad definira kao *razumno i u dobroj vjeri poduzeto traganje za nositeljem prava u zemlji u kojoj je objavljeno prvo izdanje djela*¹²⁰ te prema istraživanjima iziskuje puno više vremena nego li knjižničari mogu izdvojiti za taj zadatak – pola radnog dana po djelu.¹²¹ Ionako zahtjevnom poslu potrage za nositeljem prava ne pomažu djela nastala u koautorstvu, npr. zbirke ili djela koja sadrže umetnuta djela, npr. fotografije ili ilustracije. Sveučilišni udžbenici često budu napisani u koautorstvu te je potrebno, prije digitalizacije istih, identificirati i kontaktirati sve autore i moguće nositelje prava. Iako je to kompleksna potraga samo u granicama Republike Hrvatske, kod sveučilišnih udžbenika i priručnika često uključuje i teritorije okolnih država iz razloga što je to nekad bila jedinstvena država. Nakon raspada Jugoslavije, mnogim autorima se izgubio trag. Neke od mogućnosti su da su nestali za vrijeme rata, promijenili su ime i/ili struku ili odselili u inozemstvo.

¹¹⁷ Horvat, A. Digitalizacija i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012.), 17-27.

¹¹⁸ Horvat, A. Knjižnice pred odlukom: vrednovanje ili sustavna digitalizacija. // Slobodni pristup informacijama : 11. okrugli stol / uredile Ana Barbarić i Ivana Hebrang-Grgić. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2012. Str. 34.

¹¹⁹ Horvat, A. Digitalizacija i knjižnice. Str. 24.

¹²⁰ Usp. Horvat, A. Digitalizacija i knjižnice. Str. 23.

¹²¹ Isto.

Visokoškolske knjižnice trebale bi uložiti puno vremena i truda u identifikaciju rasprodanih djela te djela siročadi kako bi se digitalizirala djela iz navedenih kategorija. Uz broj postojećih poslova i obaveza u fakultetskim knjižnicama, jasno je da često nemaju dovoljno resursa da provedu marljivu potragu. No, pregledom statistika korištenja građe, valjalo bi posvetiti se isprva sveučilišnim udžbenicima i priručnicima koji su često korišteni. Digitalizacijom često korištene sveučilišne građe, očuvala bi se postojeća građa u knjižnici, omogućilo korištenje iste građe većem broju korisnika te djelomično riješio problem rasprodanih djela (barem na razini fakultetske knjižnice).

4. Istraživanje: pregled mrežnih stranica fakulteta i mrežnih kataloga knjižnica sastavnica Sveučilišta u Zagrebu s ciljem usporedbe nakladničke djelatnosti elektroničkih priručnika i udžbenika

U istraživanju provedenom 2012. godine o zastupljenosti elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama na području Republike Hrvatske pokazalo se da od 59 ispitanih visokoškolskih knjižnica tek 13% (n=18) ima poveznice na elektroničke knjige i to isključivo na besplatno dostupne izvore elektroničkih knjige kao što su Gutenberg Project i sl.¹²²

Pregledom mrežnih stranica visokoškolskih ustanova i pripadajućih knjižnica, R. Vrana¹²³ ustanovio je postojanje malog broja digitalnih zbirki te je istražio stavove i planove o digitalizaciji građe u knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu. U istraživanju je sudjelovalo 73,68% visokoškolskih knjižnica Sveučilišta u Zagrebu. Na pitanje otvorenog tipa „koju vrstu građe vaši korisnici najviše žele koristiti u digitalnom obliku (prema podacima dobivenima u kontaktu s njima), velik dio odgovora odnosio se na literaturu koja se koristi u nastavi: radovi nastavnika fakulteta, ispitna literatura, priručnici, udžbenici. Gotovo 2/3 knjižnica smatra da bi ponuda knjižnične građe u digitalnom obliku povećala zanimanje korisnika za knjižnicu, no prema rezultatima samo 1 knjižnica ima plan digitalizacije građe, a 9 će plan izraditi tek u sljedećih nekoliko godina.

S obzirom na tako slabu uključenost elektroničkih izvora u mrežne izvore, postavilo se pitanje koliko od tih elektroničkih izvora uključuje građu izdanu od strane sastavnica Sveučilišta u Zagrebu. Elektronička izdanja knjiga ustalila su se u društvu te su se korisnici dosad već ohrabрили na njihovo svakodnevno korištenje te ih koriste jednako kao i tiskane izvore. Istraživanje je provedeno sa svrhom detaljnijeg razumijevanja elektroničkog nakladništva na Sveučilištu u Zagrebu, a pokazalo je da je pretpostavka, da se iznimno mali broj sveučilišne literature može pronaći u elektroničkom obliku, točna.

¹²² Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u hrvatskim visokoškolskim i srodnim knjižnicama. Str. 185.

¹²³ Vrana, R. Vidovi organizacije digitalizacije građe u knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012). Str. 41-64.

4.1. Cilj i metode istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi u kojoj su mjeri elektroničke knjige u izdanju visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu zastupljene u mrežnim knjižničnim katalozima te u digitalnim repozitorijima i na mrežnim stranicama istih ustanova. U obzir su uzeti isključivo udžbenici i priručnici u elektroničkom formatu. Istraživanje je pošlo od pretpostavke da je mali dio sveučilišne literature dostupan u elektroničkom obliku, a pretpostavka je potekla iz prethodno proučene literature te rezultata dosadašnjih istraživanja.¹²⁴

Istraživanje je provedeno tijekom mjeseca rujna 2019. godine te je uključivalo pregled mrežnih stranica i mrežnih kataloga knjižnica sastavnica Sveučilišta u Zagrebu te digitalnih repozitorija visokoškolskih ustanova. Pregledano je 40 mrežnih stranica fakulteta i odsjeka¹²⁵, 38 mrežnih knjižničnih kataloga¹²⁶ te 32 digitalna repozitorija.¹²⁷ Istraživanje je prvotno trebalo obuhvatiti isključivo mrežne knjižnične kataloge, no s obzirom na to da se pokazalo kako iznimno mali broj knjižnica uključuje elektroničku građu u knjižnične kataloge, istraživanje je prošireno na mrežne stranice te pregled repozitorija. Prvo su pregledani knjižnični katalogi, potom mrežne stranice, a zatim i digitalni repozitoriji. Na mrežnim stranicama fakulteta, odsjeka, akademija i sveučilišnog odjela pregledani su i dostupni dokumenti kako bi se ustvrdilo koliko njih ima sastavljen i objavljen Pravilnik o izdavačkoj djelatnosti ustanove u bilo kakvom obliku.

Pretraživanje u mrežnim katalozima prilagođeno je sustavima kataloga koje određene ustanove koriste. Pretraživanje se vršilo prema nakladniku ili izdavaču te je kao pojam za pretraživanje upotrijebljen naziv fakulteta budući da se istraživala izdavačka djelatnost visokoškolskih ustanova. Rezultati su nadalje ograničeni na vrstu građe (elektronička) te su pregledani. Iz rezultata istraživanja izuzeta je referentna građa, monografije i zbornici, a uzeti su u obzir isključivo priručnici i udžbenici. Svi katalogi pretraženi su javnim pristupom, tj. bez korištenja registracijskih podataka.

¹²⁴ Pažur, I. 2012.; Vrana, R. 2011.

¹²⁵ Sveučilište u Zagrebu ima 34 sastavnice, no Prirodoslovno-matematički fakultet ima 7 odsjeka koji djeluju samostalno i imaju zasebne knjižnice. Šest odsjeka koristi skupni katalog na stranicama Nacionalne i sveučilišne knjižnice dok jedan odsjek ima odvojen knjižnični katalog.

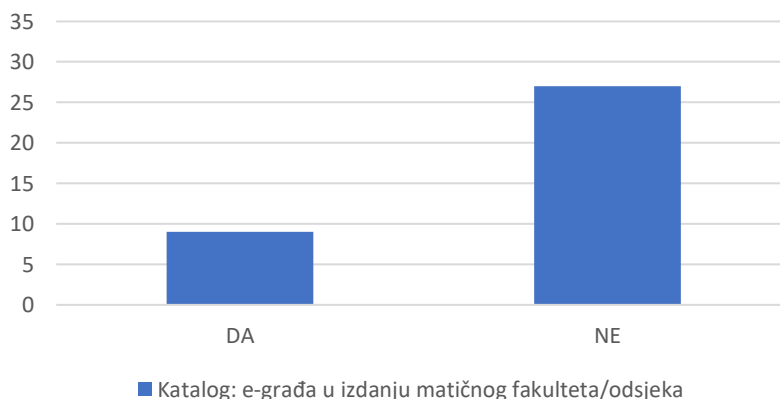
¹²⁶ Arhitektonski, Građevinski i Geodetski fakultet imaju zajedničku knjižnicu i objedinjen mrežni knjižnični katalog.

¹²⁷ Svi odsjeci na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu imaju zajednički repozitorij. Za Fakultet filozofije i religijskih znanosti te za Geodetski fakultet nije pronađen digitalni repozitorij.

U repozitorijima je pretraživanje započelo prema vrsti građe: većina digitalnih repozitorija pohranjuje pretežito ocjenske radove studenata (završne i diplomske radove) te disertacije. Mali broj repozitorija pohranjuje i znanstvene članke čiji su autori članovi znanstvenog i/ili nastavnog osoblja na određenom fakultetu, a u svega nekoliko repozitorija postoje digitalizirane knjige.

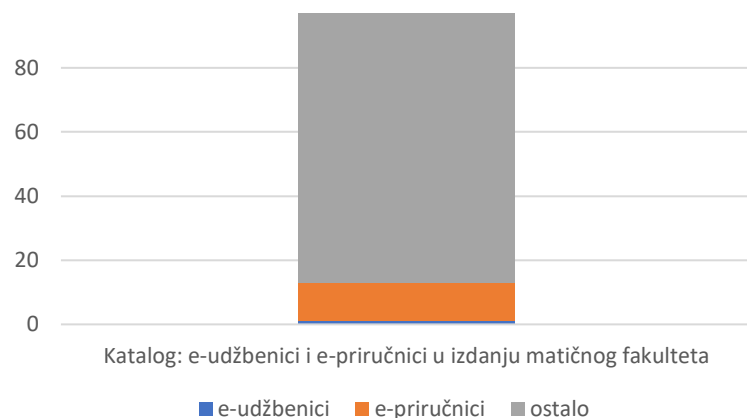
4.2. Rezultati

Pregledano je 38 mrežnih kataloga: 32 kataloga fakultetskih knjižnica te 6 kataloga odsječkih knjižnica. Četiri mrežna kataloga nemaju filter za izdvajanje elektroničke ili e-građe. U 35, 55% (n=9) mrežnih kataloga pronađena je e-građa čiji je nakladnik matična visokoškolska ustanova.

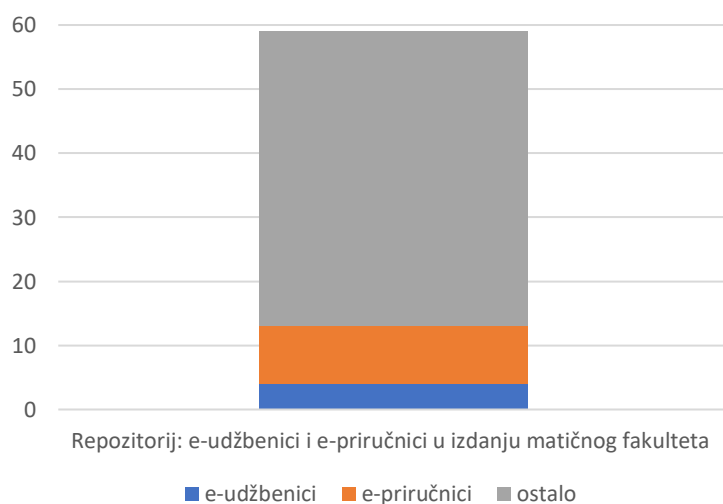
Slika 1. E-građa u mrežnim katalogima fakulteta/odsjeka

U mrežnim katalogima pronađeno je 97 jedinica e-građe u izdanju matičnog fakulteta ili odsjeka: 12 priručnika, 1 udžbenik, 84 jedinice ostale građe (brošura, zbornik, monografija, bibliografija, građa na CD-u ili optičkom disku).

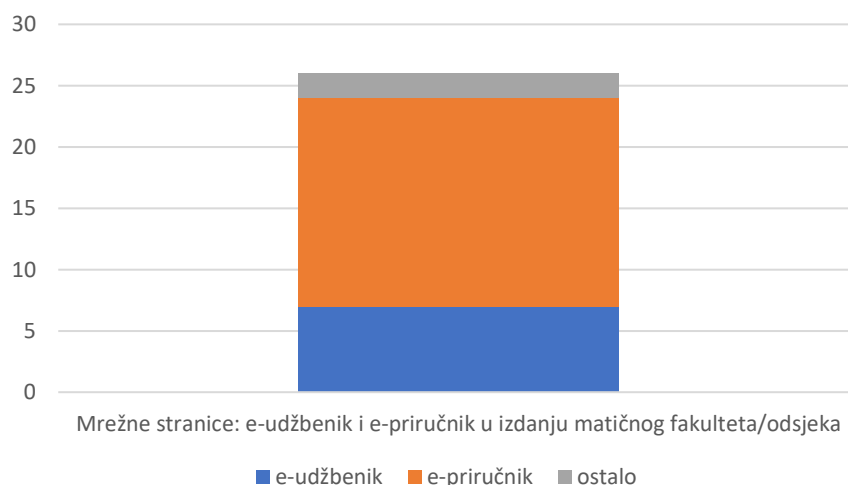
Slika 2. Broj e-priručnika i e-udžbenika u mrežnim katalozima fakulteta i odsjeka

Pregledana su 32 visokoškolska repozitorija. Svi odsjeci na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu imaju zajednički repozitorij. Za Fakultet filozofije i religijskih znanosti te za Geodetski fakultet nije pronađen digitalni repozitorij. Samo 11,8% digitalnih repozitorija pohranjuje udžbenike i/ili priručnike. Pronađeno je ukupno 59 jedinica e-knjiga: 4 udžbenika, 9 priručnika i 46 ostalih jedinica (u repozitorije se najčešće pohranjuju ocjenski radovi, disertacije, radovi ili prilozi iz časopisa, a rjeđe knjige ili poglavlja u knjizi).

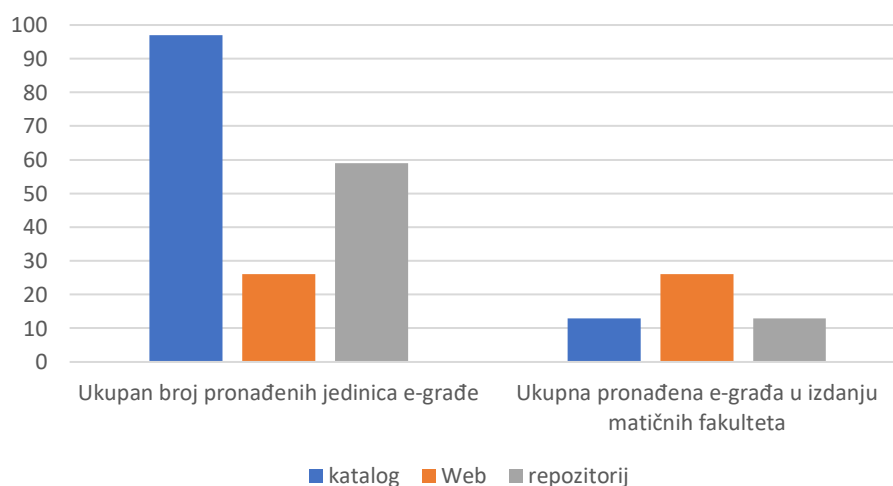
Slika 3. Broj e-priručnika i e-udžbenika u digitalnim repozitorijima

Pregledano je 40 mrežnih stranica: 33 mrežne stranice fakulteta te 7 odsječkih stranica. Link na e-udžbenike i e-priručnike u izdanju matičnog fakulteta pronađen je na 6 mrežnih stranica: 7 e-udžbenika, 17 e-priručnika, 2 jedinice ostale građe.

Slika 4. Broj e-priručnika i e-udžbenika na mrežnim stranicama fakulteta/odsjeka

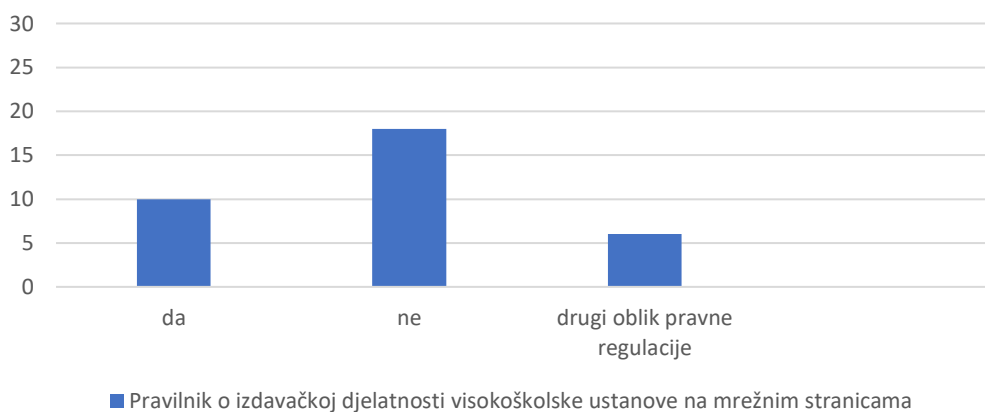
U istraživanju su ukupno pronađene 182 jedinice e-građe u izdanju matičnog fakulteta, tj. odsjeka: 53,2% (n=97) pronađeno je u katalogu; 14,2% (n=26) pronađeno je na mrežnim stranicama; 32,5% (n=59) pronađeno je u digitalnim repozitorijima. Od pronađenih jedinica, 36,4% (n=50) čini tražena građa, tj. e-udžbenici i e-priručnici u izdanju matičnog fakulteta. Najviše tražene građe, tj. 24 jedinice pronađene su na mrežnim stranicama, dok je u katalogu i repozitoriju pronađen jednak broj jedinica (n=13).

Slika 5. Usporedba ukupnog broja jedinica e-građe i ukupnog broja e-izdanja fakulteta/odsjeka

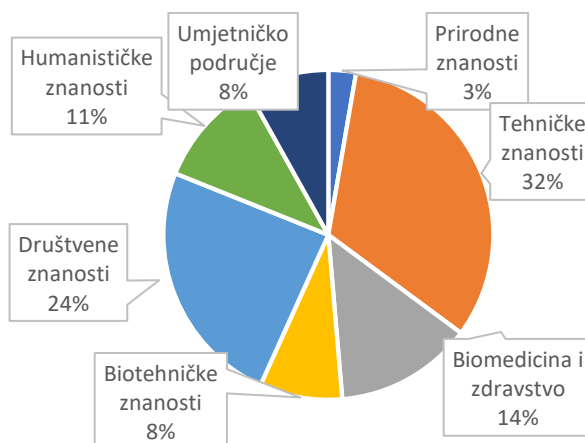
Prilikom pregleda mrežnih stranica sastavnica provjerena je dostupnost Pravilnika o izdavačkoj djelatnosti ili bilo kakvog oblika pravne regulacije izdavačke djelatnosti. Od 34

visokoškolske ustanove, 29,4% (n=10) sastavnica na mrežnim stranicama ima objavljen Pravilnik o izdavačkoj djelatnosti, 17,6% (n=6) ima drugi oblik pravne regulacije izdavačke djelatnosti kao što je uredništvo, povjerenstvo ili služba za izdavačku djelatnost. Na stranicama jedne visokoškolske ustanove zatražena je identifikacija kako bi se Pravilniku moglo pristupiti.

Slika 6. Prisutnost Pravilnika o nakladničkoj djelatnosti na mrežnim stranicama fakulteta/odsjeaka

Visokoškolske ustanove Sveučilišta u Zagrebu mogu se podijeliti u 7 područja¹²⁸: prirodne znanosti (1), tehničke znanosti (12), biomedicina i zdravstvo (5), biotehničke znanosti (3), društvene znanosti (9), humanističke znanosti (4), umjetničko područje (3).

Slika 7. Podjela fakulteta Sveučilišta u Zagrebu prema područjima znanosti

¹²⁸ Prema podjeli dostupnoj na <https://mozvag.srce.hr/preglednik/pregled/hr/podrucjevu/odabir.html>. [2019-9-10]

4.3. Rasprava i zaključak

Malo više od 1/3 visokoškolskih ustanova (36,4%) pruža pristup e-udžbenicima i e-priručnicima u izdanju matičnih fakulteta. Najviše pristupa općenitoj svim vrstama e-građe pronađeno je u mrežnim katalogima knjižnica, no najveći broj e-udžbenika i e-priručnika nalazi se na mrežnim stranicama fakulteta i/ili fakultetske knjižnice što se i u prethodnim istraživanjima pokazalo kao jedan od najvažnijih faktora promicanja e-knjige.¹²⁹ Rezultati se djelomično preklapaju s istraživanjem iz 2012. godine: na razini Republike Hrvatske na uzorku od 59 visokoškolskih knjižnica, samo 2% kataloga visokoškolskih knjižnica imalo je uključene elektroničke knjige. Na razini Sveučilišta u Zagrebu, 23,7% kataloga visokoškolskih knjižnica nudi elektroničku građu u nakladi matičnih fakulteta. Vidljiv je velik napredak u uključivanju elektroničke građe u knjižnične kataloge: obzirom da je istraživanje za potrebe ovog diplomskog rada uzimalo u obzir isključivo građu u izdanju matičnih fakulteta, a spomenuto istraživanje općenito elektroničku građu, a razlika u uključivanju elektroničke građe je viša od 20% u korist izdanja matičnih fakulteta, valjalo bi istražiti stanje elektroničke građe svih izdavača u katalogima visokoškolskih ustanova.

No, neki od problema su se zadržali još danas: *često je nejasno jesu li [elektroničke knjige] uopće uključene u katalog, tj. pretraživanje nije moguće ograničiti na elektroničke knjige.*¹³⁰ U istraživanju se naišlo na isti problem: u 4 mrežna kataloga visokoškolskih knjižnica nije bilo moguće ograničiti građu na elektroničku što nam govori da se neke knjižnice još uvijek nisu uhvatile ukoštac s digitalizacijom i ne osluškiju potrebe korisnika. No, u odnosu na istraživanje iz 2012. godine, vidljivo je poboljšanje u odnosu na repozitorije: 2012. godine od 94 razmatrane knjižnice samo 11 je nudilo poveznicu na repozitorij ustanove, dok danas 94,11% visokoškolskih knjižnica Sveučilišta u Zagrebu (samo dvije ne nude poveznicu) pruža direktan pristup digitalnom repozitoriju. Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju u čl. 83 propisuje da su fakulteti dužni trajno objaviti završne radove studija sveučilišta na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta stoga ne iznenađuje vidljivi porast broja digitalnih repozitorija. Važnost digitalne pohrane potvrđuje se u i „Standardu i smjernicama razvoja i uvođenja najbolje prakse u visokoškolskim knjižnicama u Republici Hrvatskoj“ (2008) gdje se to navodi kao jedna od zadaća sveučilišne i fakultetske knjižnice, a osnivač je dužan pružiti sredstva za ostvarivanje te zadaće.

¹²⁹ Horvat, A. Živković, D. Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige. Str. 149.

¹³⁰ Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. Str. 186.

Broj pronađenih elektroničkih udžbenika i priručnika u nakladi matičnih fakulteta nije ravnomjerno raspoređen između fakulteta. Kod pretraživanja mrežnih kataloga visokoškolskih knjižnica, pronađeno je 97 jedinica elektroničke građe u 6 kataloga. Od tih 6 kataloga, u tri je pronađeno 73 jedinica, tj. u svakom od ta tri kataloga pronađeno je više od 20 jedinica elektroničke građe dok su rezultati u preostala tri kataloga bili 14, 1 i 2. Vidljivo je da dio visokoškolskih knjižnica radi na digitalizaciji i ulaže u elektroničko nakladništvo, dio knjižnica je tek na početku, a zabrinjavajuće velik dio visokoškolskih knjižnica se ne bavi elektroničkim knjigama. Sličan uzorak vidljiv je i kod pretrage digitalnih repozitorija: od 5 repozitorija koji pohranjuju ukupno 59 elektroničkih knjiga u digitalne repozitorije, samo u repozitoriju jednog fakulteta pronađeno je 48 jedinica, u jednom 8 jedinica, a preostala tri repozitorija pohranjuju po 1 elektroničku knjigu. Kod pretrage mrežnih stranica visokoškolskih ustanova i matičnih knjižnica, od pronađenih 26 elektroničkih knjiga u 6 ustanova, samo jedna ustanova objavljuje 19 elektroničkih izdanja. Ostale ustanove objavljuju od 1 do 3 elektroničke knjige.

Iznimno se mali broj visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu posvećuje digitalnom nakladništvu. No, bitno je napomenuti da na mrežnim stranicama svih visokoškolskih ustanova koje su bile uključene u istraživanje postoje linkovi na platforme za e-učenje. Pristup platformi za e-učenje omogućen je isključivo uz upis identifikacijskih podataka stoga nismo upoznati sa sadržajem na tim platformama: nije isključeno da su digitalizirana izdanja udžbenika i priručnika dostupna isključivo studentima matičnih fakulteta. Takav način distribucije nastavnih sadržaja mogao bi se opravdati autorsko-pravnim preprekama s kojima se knjižnice susreću pri javno dostupnom pristupu.

Uz to, u rezultatima istraživanja uključeni su samo javno dostupni podaci, tj. za pregled mrežnih knjižničnih podataka nisu korišteni identifikacijski podaci. Knjižnice mogu ograničiti pristup podacima za javnost te omogućiti korištenje dijela građe isključivo matičnim korisnicima. Za detaljan pregled potpunog knjižničnog fonda dostupnog u mrežnom katalogu bilo bi potrebno zatražiti identifikacijske podatke od svake pojedinačne visokoškolske ustanove. Na mrežnim stranicama dviju visokoškolskih ustanova istaknuta je obavijest da je u tijeku migracija podataka iz kataloga stoga nisu dostupni svi knjižnični zapisi.

Između 34 visokoškolske ustanove Sveučilišta u Zagrebu, samo jedan fakultet se posebno istaknuo kao digitalni nakladnik – na mrežnim stranicama je istaknuto sedamnaest e-knjiga u izdanju matičnog fakulteta, od čega je 11 e-priručnika i 3 e-udžbenika.

5. Zaključak

O važnosti knjižnica za razvoj društva i kvalitetu obrazovnog procesa napisani su već mnogi radovi. Sastavnice Sveučilišta u Zagrebu – fakulteti i sveučilišni odjel – prepoznale su važnost ove ustanove te sve sastavnice imaju visokoškolsku knjižnicu u svom sastavu. Neki fakulteti su već kod osnivanja već imali knjižnice, a neki su ih osnovali kasnije. Knjižnice su oduvijek bile, jesu i bit će nositelji društvenih, ali i tehnoloških promjena. Iako fakulteti još uvijek nisu pronašli svoje mjesto u svijetu elektroničkog nakladništva, potencijal i interes za sveučilišnom literaturom u elektroničkom obliku već postoji. Rezultati istraživanja pokazali su suprotno stanje od željenog: elektroničke knjige su slabo zastupljene u visokoškolskim ustanovama u Republici Hrvatskoj, a stanje nije drugačije ni na Sveučilištu u Zagrebu. Ako je *uspješna integracija komercijalne e-knjige u poslovanje hibridnih i digitalnih knjižnica ispitna stanica razvoja e-knjige*,¹³¹ tada visokoškolske ustanove Sveučilišta u Zagrebu još uvijek nisu položile taj ispit. Razvoju elektroničkog nakladništva na području države ne pomaže ni činjenica da *ne postoje preporuke, strategije i javna politika koja bi definirala, usmjerila, preporučivala ili određivala standardizaciju konverzije, kvalitete i stilova, zaštitu niti za znanstveno i stručno, niti za popularno nakladništvo*.¹³² Potreba za elektroničkom knjigom još se uvijek nije javila u širem društvu, ali ni u akademskoj zajednici kojoj ta ista elektronička knjiga predstavlja *resurs znanja u budućnosti*¹³³ stoga ne čudi da gotovo nema znanstvene i stručne literature u Hrvatskoj u formatu elektroničke knjige.

Najveći poticaj i podrška razvoju sveučilišnom nakladništvu u elektroničkom obliku trebali bi doći od strane Republike Hrvatske. Država bi trebala odrediti u kojem smjeru će se kretati razvoj znanstvenog nakladništva u novom digitalnom dobu te poticati stvaranje literature u elektroničkom obliku. Licencije su jedan od najčešćih oblika nabave elektroničke građe u knjižnicama stoga bi osnivanje platforme za sveučilišne udžbenike moglo pomoći široj upotrebi e-knjiga na Sveučilištu u Zagrebu. Knjižnice bi na mrežnim stranicama trebale uključivati više besplatno dostupnih e-knjiga, a nastavnici bi trebali uključivati više elektroničke građe u procesu e-učenja. Sveučilišta i fakulteti bi trebali pružati više podrške - financijske, administrativne i tehničke – knjižnicama u sastavu za stvaranje, nabavu i

¹³¹ Živković, D. E-knjiga: izazov za hrvatske visokoškolske i specijalne knjižnice. Str. 114.

¹³² Šikić, A. Znanstveno nakladništvo u Hrvatskoj. Str. 18.

¹³³ Isto.

korištenje e-knjiga, a knjižnice bi se trebale više posvetiti upoznavanju korisnika s mogućnostima korištenja i dostupnošću elektroničkih izvora.¹³⁴

¹³⁴ Živković, D. E-knjiga: izazov za hrvatske visokoškolske i specijalne knjižnice. // Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnične zbirke i usluge, knjižnice i istraživački podatci, pozicioniranje knjižnica i knjižničara / 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica / uredile Dina Mašina i Kristina Kalanj. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2017. Str. 126-127.

6. Literatura

1. Aparac, T. Trebaju li studenti knjižnice i zašto? Dostupno na: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/tskz.htm>.
2. Böttger, K.-P. E-books: access to e-books, opportunities and limits: the challenge for libraries. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56,1-2(2013), 71-77.
3. Brozović, S. Visokoškolski udžbenici kao elektroničke knjige. // Slobodan pristup informacijama: 13. i 14. okrugli stol / uredila Tea Grašić-Kvesić et al. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014.
4. Fabris, M. Elektroničko nakladništvo u Hrvatskoj od 2001. do 2005. godine : magistarski rad. / mentorica Daniela Živković. Zagreb : Filozofski fakultet, 2007.
5. Horvat, A. Digitalizacija i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012.), 17-27.
6. Horvat, A. Knjižnice pred odlukom: vrednovanje ili sustavna digitalizacija. // Slobodan pristup informacijama : 11. okrugli stol / uredile Ana Barbarić i Ivana Hebrang-Grgić. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2012.
7. Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2012.
8. Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.
9. Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1-2(2013), 171-152.
10. Pešut, D. Hrvatski elektronički udžbenik za učenje engleskoga kao stranoga jezika u visokoškolskom obrazovanju : doktorski rad / mentorica Daniela Živković. Zagreb, Filozofski fakultet, 2017.
11. Pešut, D.; Živković, D. Students' academic reading format preferences in Croatia. // New Library World 117, 5/6(2016), 392–406.
12. Petrak, J.; Aparac-Jelušić, T. Knjižnice na hrvatskim sveučilištima: tradicija i promjene. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 48, 1(2005).
13. Požar, H. Izdavačka djelatnost sveučilišta. // Sveučilište u Zagrebu. Dostupno na: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Jucer_danas_sutra/Povijest/Monografije/Spomenica/prvi_dio/0555_IzdavackaDjelatnostSveucilista.pdf
14. Pravilnik o sveučilišnoj nastavnoj literaturi Sveučilišta u Zagrebu. // Sveučilište u Zagrebu (2010.) Dostupno na: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Studiji/Nastava/sveucilisno-nastavna_literatura/2017_PRAVILNIK_SNL.pdf

15. Šapro-Ficović, M. Masovna digitalizacija knjiga: utjecaj na knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2(2011).
16. Šikić, A. Znanstveno nakladništvo u Hrvatskoj. // Slobodan pristup informacijama: 13. i 14. okrugli stol / uredila Tea Grašić-Kvesić et al. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014.
17. Statut Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Propisi/statut.pdf
18. Štimac, A.; Banić-Tomišić, Z. Intelektualno vlasništvo u znanosti i visokom obrazovanju: autori, otvoreni pristup i digitalni repozitoriji. // Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnične zbirke i usluge, knjižnice i istraživački podaci, pozicioniranje knjižnica i knjižničara / 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica / uredile Dina Mašina i Kristina Kalanj. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2017.
19. Tadić, K. Knjižnica: definicija, vrste i zadaci. Dostupno na <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/pogl1.htm>.
20. Velagić, Z. Pehar, F. An overview of the digital publishing market in Croatia. // Libellarium, VI, 1–2(2013), 55-64.
21. Vrana, R. Vidovi organizacije digitalizacije građe u knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012), 41-64.
22. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. // Zakon.hr. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima>
23. Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti. // Zakon.hr. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/1925/Zakon-o-knji%C5%BEnicama-i-knji%C5%BEni%C4%8Dnoj-djelatnosti-2019>
24. Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. // Zakon.hr. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/320/Zakon-o-znanstvenoj-djelatnosti-i-visokom-obrazovanju>
25. Živković, D. Digitalizacija i intelektualno vlasništvo. // Slobodan pristup informacijama : 7. i 8. okrugli stol / urednica Irena Kranjec. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009.
26. Živković, D. E-knjiga: izazov za hrvatske visokoškolske i specijalne knjižnice. // Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnične zbirke i usluge, knjižnice i istraživački podaci, pozicioniranje knjižnica i knjižničara / 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica / uredile Dina Mašina i Kristina Kalanj. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2017.
27. Živković, D. Elektronička knjiga. Zagreb: Multigraf, 2001.

Mrežne stranice

Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.agr.unizg.hr/>

Akademija dramskih umjetnosti. Dostupno na: <https://www.adu.unizg.hr/>

Akademija likovnih umjetnosti. Dostupno na: <http://www.alu.unizg.hr/>

Arhitektonski fakultet. Dostupno na: <http://www.arhitekt.unizg.hr/>

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Dostupno na: <http://www.erf.unizg.hr/hr/>

Ekonomski fakultet. Dostupno na: <http://www.efzg.unizg.hr/>

Fakultet elektrotehnike i računarstva. Dostupno na: <https://www.fer.unizg.hr/>

Fakultet filozofije i religijskih znanosti. Dostupno na: <http://www.ffrz.hr/>

Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije. Dostupno na: <https://www.fkit.unizg.hr/>

Fakultet organizacije i informatike. Dostupno na: <https://www.foi.unizg.hr/hr/>

Fakultet političkih znanosti. Dostupno na: <https://www.fpzg.unizg.hr/>

Fakultet prometnih znanosti. Dostupno na: <https://www.fpz.unizg.hr/>

Fakultet strojarstva i brodogradnje. Dostupno na: <https://www.fsb.unizg.hr/>

Farmaceutsko-biokemijski fakultet. Dostupno na: <http://www.pharma.unizg.hr/>

Filozofski fakultet. Dostupno na: <http://www.ffzg.unizg.hr/>

Geodetski fakultet. Dostupno na: <http://www.geof.unizg.hr/>

Geotehnički fakultet. Dostupno na: <http://www.gfv.unizg.hr/hr/index.html>

Građevinski fakultet. Dostupno na: <https://www.grad.unizg.hr/>

Grafički fakultet. Dostupno na: <https://www.grf.unizg.hr/>

Hrvatska sveučilišna naklada. Dostupno na: <https://www.hsn.hr/>

Katoličko-bogoslovni fakultet. Dostupno na: <https://www.kbf.unizg.hr/>

Kineziološki fakultet. Dostupno na: <http://www.kif.unizg.hr/>

Medicinski fakultet. Dostupno na: <https://mef.unizg.hr/>

Metalurški fakultet. Dostupno na: <https://www.simet.unizg.hr/hr/>

Muzička akademija. Dostupno na: <http://www.muza.unizg.hr/>

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/>

Pravni fakultet. Dostupno na: <https://www.pravo.unizg.hr/>

Prehrambeno-biotehnološki fakultet. Dostupno na: <http://www.pbf.unizg.hr/>

Prirodoslovno-matematički fakultet. Dostupno na: <https://www.pmf.unizg.hr/>

Rudarsko-geološko-naftni fakultet. Dostupno na: <http://www.rgn.unizg.hr/>

Stomatološki fakultet. Dostupno na: <http://www.sfzg.unizg.hr/>

Šumarski fakultet. Dostupno na: <https://www.sumfak.unizg.hr/>

Sveučilišna tiskara d.o.o. Dostupno na <http://www.sveucilisnatiskara.hr/>

Sveučilište u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.unizg.hr/>

Tekstilno-tehnološki fakultet. Dostupno na: <http://www.ttf.unizg.hr/>

Učiteljski fakultet. Dostupno na: <https://www.ufzg.unizg.hr/>

Veterinarski fakultet. Dostupno na: <https://www.vef.unizg.hr/>

Prilozi

Prilog 1 – Popis sastavnica Sveučilišta u Zagrebu

1. Agronomski fakultet
2. Akademija dramske umjetnosti
3. Akademija likovnih umjetnosti
4. Arhitektonski fakultet
5. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
6. Ekonomski fakultet
7. Fakultet elektrotehnike i računarstva
8. Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije
9. Fakultet organizacije i informatike
10. Fakultet političkih znanosti
11. Fakultet prometnih znanosti
12. Fakultet strojarstva i brodogradnje
13. Farmaceutsko-biokemijski fakultet
14. Filozofski fakultet
15. Fakultet filozofije i religijskih znanosti
16. Geodetski fakultet
17. Geotehnički fakultet
18. Građevinski fakultet
19. Grafički fakultet
20. Hrvatski studiji
21. Katolički bogoslovni fakultet
22. Kineziološki fakultet
23. Medicinski fakultet
24. Metalurški fakultet
25. Muzička akademija
26. Pravni fakultet
27. Prehrambeno-biotehnološki fakultet
28. Prirodoslovno-matematički fakultet
29. Rudarsko-geološko-naftni fakultet
30. Stomatološki fakultet
31. Šumarski fakultet

32. Tekstilno-tehnološki fakultet
33. Učiteljski fakultet
34. Veterinarski fakultet

Prilog 2 – Popis slika

1. E-građa u mrežnim katalogima fakulteta/odsjeaka
2. Broj e-priručnika i e-udžbenika u mrežnim katalogima fakulteta i odsjeaka
3. Broj e-priručnika i e-udžbenika u digitalnim repozitorijima
4. Broj e-priručnika i e-udžbenika na mrežnim stranicama fakulteta/odsjeaka
5. Usporedba ukupnog broja jedinica e-građe i ukupnog broja e-izdanja fakulteta/odsjeaka
6. Prisutnost “Pravilnika o nakladničkoj djelatnosti” na mrežnim stranicama fakulteta/odsjeaka
7. Podjela fakulteta Sveučilišta u Zagrebu prema područjima znanosti

Sastavnice Sveučilišta u Zagrebu kao nakladnici elektroničkih priručnika i udžbenika s posebnim osvrtom na autorsko-pravne prepreke

Sažetak

Sveučilište u Zagrebu najveće je i najstarije hrvatsko sveučilište. U sastavu ima 34 visokoškolske ustanove, fakultete i sveučilišni odjel, te sve sastavnice imaju pripadajuće knjižnice koje pružaju neophodnu podršku znanstvenom i nastavnom radu na Sveučilištu. Knjižnice se trude držati korak sa brzim razvojem tehnologije te odgovarati na potrebe korisnika, no još uvijek nisu savladale proces digitalizacije iako postoji očit interes od strane korisnika za korištenjem sveučilišne literature u elektroničkom obliku. U sklopu rada provedeno je istraživanje o prisutnosti elektroničkih udžbenika i priručnika u izdanju sastavnica Sveučilišta u Zagrebu, a istraživanje je uključivalo pregled mrežnih stranica sastavnica, mrežnih knjižničnih kataloga te digitalnih repozitorija. Rezultati su pokazali kako su elektronički izvori ponajviše uključeni u mrežne knjižnične kataloge, no broj elektroničkih priručnika i udžbenika u izdanju sastavnica Sveučilišta u Zagrebu i dalje je neznatan. Autorskopravna pitanja samo su jedan od uzroka malih brojeva naklade elektroničkih izdanja – iako materijala za digitalizaciju te interesa za korištenjem iste u elektroničkom obliku ima u izobilju.

Ključne riječi: visokoškolske ustanove, sveučilišno izdavaštvo, elektronička knjiga, autorsko pravo

Components of University of Zagreb as digital manuals and textbooks publishers with a review of copyright issues

Summary

University of Zagreb is the oldest and greatest university in Croatia. It is constituted of 34 components, faculties and university department, and each of them has an associated library. The libraries provide indispensable support to the scientific and educational aspect of the University and make effort to keep up with the rapid development of the technology and meet the needs of its users. However, they still haven't overcome the digitalisation problems even though it is evident that the users are interested in using university literature in e-format. This paper includes a survey on presence of electronic textbooks and manuals published by the components of University of Zagreb. The survey involved review of components' websites, online catalogues of academic libraries and digital repositories. The results show that e-books are mostly found in academic libraries' catalogues, however the number of e-books published by the faculties and university department of the University of Zagreb is inconsiderable. One of the main causes of small editions of e-books are copyright issues – even though libraries have a lot of materials that could be digitalised and users have showed interest in using it in various formats.

Key words: higher education institutions, academic publishing, e-books, copyright